

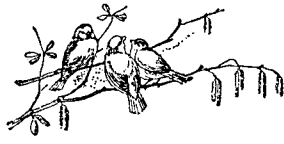
B 16

A

MAGYAR VERSELÉSRŐL

ÍRTA

ARANY JÁNOS.

ÚJ KIADÁS.

Arany János

BUDAPEST, 1893.

KIADJA RÁTH MÓR.

(A HAAS-PALOTÁBAN.)

Megjelent először a nagy-kőrösi ev. ref. főiskola *Értesítő*-jében (1856); másodsor az *Új magyar Múzeum* 1856. évi IX. füzetében.

33965

I.

A MAGYAR NEMZETI VERS-IDOMRÓL.

Nincs egy-egy nehezebb feladat a magyar irodalomtörténet tanítójára nézve, mint a régi nyelvemlékek és költői maradványok iránt a tanulóban érdeket gerjeszteni, azt folyvást fentartani, hogy a példányok olvasása előtte fárasztóvá, lélekölővé ne fajuljon; hanem figyelmét, a helyen hogy lankasztaná, ébreszsze, a helyen hogy elszórná, a tárgyra feszítse, a helyen hogy kimerítné, önműködésre szoktassa. Gimnáziumi növendékről, 15—16 éves ifjúról szólok, ki előtt csak most nyílt meg a sztil virágos mezeje, honnan koszorúit, ha nem is választékosan, de bizonyára minél tarkábban fonja; ki egy pár novella, egy-két czifra költemény olvasása után az irálynak „fényét meg kezdte kívánni“ — s boldog alanyiségában épen nem habozna saját szóvirágait Pázmán avatag nyelvének, saját vers-

gyakorlatit Zrínyi bugdácsolásainak elébe tenni. Nem emelkedvén még oda, hogy a nyelv erejét, a compositio hatalmát, a költészet egyszerű fönségét érezni tudná: rokon- vagy ellenszenvét csupán a külsőhez köti; ha ez csinos, vonzó, képdús, ifju lelke dagályának megfelelő, szeretni, — fordítva únni, kicsinyleni fogja. Azon boldog kor ez, mely, midőn utánoz, magát teremtőnek hiszi, mely öngyarló kísérleteit remekművekkel teszi párhuzamba; első merész felszökellése, kétségkívül, amaz erőnek, mely tehetséggel párosulva, majdan teremteni fog, — de éppen ezért nem a multa, hanem a jövőre függeszti pillanatát, melynek csiráit keblében hordozza. Hogyan is ragadnák a *mult* ügyetlen törekvései bámulatra azt, ki ösztönszerűleg érzi, hogy hivatása, ha kitűnni akar, a *jelent* is lába alá szegni; ki legnagyobb mesterében, öntudatlanul, oly ellenét sejtí, melyet egykor legyőznie, túlszárnyalnia kell. Az ilyen mosolyogva nézi le mindazt, mi, szerinte saját fejlődése színvonalának alatta áll, — s nem nagy véleménynyel van az avult régiség iránt, habár az jeles mű, habár ő maga legkitűnőbb tehetség legyen is; sőt éppen ez utóbbi, az önerejét érező szellem az, mely legkevésebbé hajol meg a mult tekintélye előtt, — a korlátolt ész egykedvű butasága, mely a mester szavára esküszik, itt is, mint mindenütt, fölszinen maradván.

Ha már a valódi műbecscsel bíró, de elavult emlékekkel szemben is ily akadályt kell a tanítónak leküzdeni: mit tegyen ott, hol forma és tartalom, külső és benső egyaránt silánynak mutatkozik, hogy a tisztes maradvány a növendék előtt ne mint unalmas, de vonzó, ne mint nevetséges, de tanulságos, tűnjék fel. Mi magyarok nem vagyunk azon szerencsés helyzetben, hogy

egy népileg naïv, de nemzetileg önálló irodalomnak a hajdankorból fenmaradt gyöngyeire büszkén mutathasunk. Mi őseinkhez számítjuk Etelét, de az Edda és Nibelunge-Not, a Hildelrand- és Detre-ének, melyek a nagy hódító nevét ma is emlegetik, idegen népek tulajdoni. Mi akarhány Rodrigot szemelhetünk ki az ozmán harcok idejéből: de *Cid*ünk nincsen, sőt a Hunyadi magasztos neve is elhangzott népszerű költeményeinkben, míg a szerb ajk Szibinyáni Jankót nem felejtették. Mi csak hírért halljuk a daloknak, melyek egykor Attila és Árpád, Endre és Mátyás asztalánál zenghettek, a nélkül hogy azokból egy árva betűt felmutatni, egy árva hangot utánzöngeni birnánk. A mi fönmaradt, az már, alig némely kivétellel, iskolázott emberek műve, kik a nép kerekded compositióját laza terpedtséggel, naïvságát tudakos reflexióval válták föl; a *szép* helyett *sivár* igazra, *gyöngörködttető* helyett tanulságosra törekedvén. Ily körülmények közt nem utolsó dolog a felolvasott darabnak érdeket kölcsönözni; s hogy e czél puszta grammatizálással, a nyelv alaki és helyesírásbeli változásainak részletekbe ható fejtegetésével bajosan lesz elérhető, gondolhatni. Mikor kezdték, például, az *i* betűt ponttal jelölni meg, érdekes lehet a tudomány embere előtt, s az iratok korának meghatározását elősegélheti: de az ifju kedélyhez aligha szól; azért a nyelv fejlődése csak főbb mozzanatiban, nem egyszerűsmind apró részleteiben, kísérendő.

Én itt, kitűzött czélomhoz képest, csupán a költészetre, annak is inkább külidomára, mint lényegére szorítkozom. A tudós tanár, ki a klasszikai és talán európai irodalom színvonalán áll, örvendve fogja, irodalomtörténeti előadásakor; az egy Erdősit a XVI.

századból felmutatni, mint első alkalmazóját a római mért soroknak: de hogyan gerjeszt érdeket a Tinódi-féle formák iránt, ha csak azon derűtség által nem, mit a *vala* és *vala* rím örök ismétlése előidéz? hogyan különbözteti meg a prózától *Andreas Lupus* rím- s mértéktelen sorait? hogyan igazolja régibb költőink felforgatott szórendjét? stb. Be fogja-e érni e stereotyp itélettel: „forma tökéletlen“ — s kívánandja mégis, hogy tanítványi e tökéletlenségek olvasásában kedvet találjanak? — Nem, lenni kell valaminek a mai rím- és mértéken kívül, mi azon formákat az egykoruak előtt kelendővé tette: egy népileg nemzeti rhythmus lüktetése az, ama rhythmusé, mely népzenénk- s dalainkban nagyrészt ma is érezhető; ama rhythmusé, melyet, költészetünk érdekében, nem ignorálni, de nyomozni, nem mellőzni, de tovább fejteni tartozunk. Legyen szabad hát nekem, párhuzamban a költészeti maradványokkal, mindazáltal nem csupán tanodai szempontból indulva ki, nézetimet arról, mit *magyar nemzeti vers-idomnak* neveztem, röviden előadni; föltéve egyszerűsmind, hogy a tisztelt olvasó figyelmeztet olykor népies dallaminkra, s talán forgatta is Erdélyi, Fogarassy, Greguss idevágó értekezéseit.

I.

Próza és vers. — Csalatkoznék, ki ez utóbbit csupán a lebegő mértékben, a rím összhangzatában keresné. Folyó és kötött beszéd közt, a tartalmat nem tekintve is, lényeges a különbség. Mint Chladni üveglapján a nyirettyű által előidézett hangra mozgásba jó a ráhintett

főveny s a hangrezdület minősége szerint különböző, de mindig szabályos csoportokba fut össze: úgy változtatja helyét, úgy sorakozik szó és mondatrész az indulat által rezgésbe jött költői beszédben, szemközt a próza nyugalmas folyékonyságával.* Lehány magáról minden fölöslegest, mindent, a mi lazává, pongyolává tehetné (milyen a névelő *az, a,* és némely particulák); feloldja a prózai körmondatosságát; a szórendet merész inverziókkal forgatja össze: a gondolatokat, nem, mint a folyóbeszéd *egymásba* fűzi, de *egymás után* sorozza, mintha azok, a tapadás (adhaesio) törvénye szerint csak véletlenül csoportoznának együvé, s kényszeríti őket, hogy bizonyos kiszabott szűk tér határain kívül ne nyujtózzanak, de egyszersmind azt, minden fölös hézagpótló nélkül, be is töltsék. Szóval a folyóbeszédet *rhythmus* váltja fel, mely benső és külső egyszersmind: szabályozza, kiméri, párhuzamos tagokra osztja fel úgy a gondolatot, mint a beszéd külső alakját, s e kettőt egymással legszorosb összhangzatba teszi, csaknem azonítja. — A *rhythmus* tehát nem egyes tagok, sorok mértékszerű lebegése, mint valamely félig kifejlett prosodiai alak; — nem is a rím, mérték összesége: mert, hogy ezek nélkül is van *rhythmus*, az összes héber költészet bizonyítja; míg ellenben, *rhythmus* nélkül, a folyóbeszéd rímelve is prózai természetű marad, mint ezt az arabok rímes prózáján, kiknél e korcs idom kifejlett, láthatjuk. És így a *rhythmus* az, mi a vers-idom lényegét teszi, mi a kötött beszédet a folyótól már elemeiben elválasztja, s a kettőt éles ellentétbe helyzi egy-

* *Wer theilt die fließend immer gleiche Reihe
Belebend ab, dass sie sich rhythmisch regt?* (Goethe.)

mással; minek veleszületett érzése nélkül lehet valaki igen jó prosaicus, de verselő nem.

E szerint a kötött beszéd lényege nem a rím s mérték, hanem a rhythmus lévén, ez utóbbi egykorú a költészettel, mely eredetileg csupán e formában nyilatkozott, s a rím vagy mérték hangzatosságát csak később vette fel. Az ősrégi héber költészet, melyben sajátképi mértéket találni fel, hiú kísérletnek bizonyult be, egyedül rhythmuson, a gondolat rhythmusán alapszik. Három fő módja van abban a gondolatok csoportulásának. Első a párhuzamos, miszerint ugyanazon gondolat különböző szavakkal ismételtetik, s alkotja mintegy a vers elő- és utórészét, például:

Adah és Zillah, halljátok hangomat!
Lamech női figyeljetek szavamra.

(Lamech éneke.)

Másik az ellentétes, midőn a vers elő- és utórésze ellentétes gondolatot fejez ki, mint:

Átok rá, ki téged átkoz,
Áldás rá, ki téged áld.

(Móz. I. 27—28.)

Harmadik az összerakó (syntheticus), midőn a rokon eszmék (varia, non diversa) sorozásában némi *haladvány*^t (progressio) vehetni észre; vagy pedig ugyanazon gondolat, *kiegészítő toldalékkal*, ismételtetik, mint a következő hely Mózes hattyú énekében:

• Egek halljátok meg beszédemet	}	ellentétes.
És halld meg óh föld szájam szózatát.		
Csöppöggön tanításom, mint az eső	}	összerakó.
S hulljon szelíden mint harmat szavam.		
Mint permeteg a zöld virányra, Mint zápor a növény csemétekre:		
Mert Isten nevét hirdetem,	}	párhuzamos.
Nosza dicsérjétek az urat.		

Nem volna nehéz a magyar költészetből hasonló eszmesorakozást szemelni ki; de legyen elég csupán a progressióra mutatnom, mely Zrínyi e soraiban felötlik:

Fegyvert s vitézt éneklek, török hatalmát
Ki meg merete várni *Szulejman haragját,*
Ama nagy Szulimánnak *hatalmas karját,*
Az kinek *Európa rettegte szabljáját.*

Ugyanazt ismétli, de mindig pótló, erősítő részletek hozzáadásával. Vagy még jelemzőbben e népdal, melyre már Erdélyi is figyelmeztet:

Meghalok *Csurgóért,* de nem a *váráért,*
Hej, nem *váráért,* csak *egyik utczáért,*
Nem is az *utczáért,* csak *egyik házáért,*
Hej, *ebben* növekedett *barna galambomért.*

Hogy a mi költészetünk is eredetileg csupán a rhythmus báját ismerte, s minden afféle, mint rím és mérték, nála legfőlebb esetleges volt: alig szenved kétséget. Igaz ugyan, hogy legrégibb verses emlékeink, milyen a Pannónia megvételeit tárgyazó ének, már rímelt alakban is fordulnak elő; sőt Béla névtelenjének pár helyéből, hol a magyar történeti dalt fordítani látszik, rimes eredetit sejtünk. Ily helyek már, midőn a vezérekről szól:

Ommes loca sibi acquirebant,
Et nomen bonum accipiebant.

továbbá, a pogány Thonuzobáról beszéltében:

Et dum Beatus rex Stephanus
Verba vitae praedicaret
Et Hungaros baptizaret,
Tunc Thonuzoba in fide vanus

Noluit esse Christianus,
Sed cum uxore vivus
Ad portum Obad est sepultus.

és már előbb, Gyuláról szólván, ismétli magát:

Quod in fide esset vanus
Et noluit esse Christianus.

De ha ezek valóban nép-ének fordításai is, az még az eredetinek rímelt alakját nem föltételezi. Maga Anonymus, ki rímelő hajlamát előbeszédében is elárulja, adhatott rímet az eredeti szöveg rhythmusához, vagy latin fordítása annak foroghatott a papok kezén. De ha nézzük, hogy a rímetlen alak egész a XVI. századig fentarhatta magát; hogy eleinte a papok, midőn a nép számára éneket fordítottak, csöppet sem igyekeztek azt a sorvégek egyeztetése által kapósabbá tenni; hogy az első dal, melynek népi eredete föl van jegyezve, értem a Mátyás választásakor rögtönzőit nyolcz sort, noha rímben kezdi, a nélkül végzi; hogy a török világban kelt Oláh Gerő-féle néprománcz régibb versszakai mitsem tudnak a *kimenő* sorok felől; hogy végre a XVI-ik században Farkas András egész nagyobb költeményt, csupán a sorok és strophák rhythmusára támaszkodva közrebocsátni mert: mindezek és hasonlók mondom, arra mutatnak, hogy a rím iránti érzék nem volt kifejlődve régibb költészetünkben. Lehet, hogy a magyar fül szinte megérzette, ha a sorok végei történetesen összehangzottak: de nála a rhythmus, nem a rím, lévén fődolog, ez utóbbit könnyen nélkülözte; s ha Tinódi a *vala* — *vala* helyett épen semmi rímet nem használ, az a hallgató előtt, úgy látszik, közönyös dolog leendett.

Ide mutat az is, hogy népi közmondaink, az úgynevezett *példabeszédekben* aránylag oly kevés a sajátképi rím. A közmondatok nagy részben. ősrégi eredetűek. Mint a népi bölcselem közhelyei, vagy a népköltészet egyes hulladéki, magába a nyelvbe olvadva, szállnak firól fira, nemzedékről nemzedékre, s ki tudná azok nagy részének keletkezési idejét meghatározni? Talán némely példaszó, mely ma is közforgalomnak örvend, már a Volga partján honos vala; s ha Uszubu apánk nem pattogtatta is úgy a körmönfont közmondásokat, a hogy e vezért Dugonics beszélteti Etelkájában: bizonyosan fordult meg ajkán egy kettő, a mi jelenleg is divatozik. Érdekes volna régiebb latin írónk nyelvében az efféle magyaros proverbiumokat utánnyomozni, én itt hamarjában csak egy mai szójárásra emlékszem: „vágja, mint a nyers tököt” — mely már Béla jegyzője tollán bájos hungarismussal így fordul elő: „tonsa capita cumanorum — mactabant tanquam crudas cucurbitas.”

Tapasztalni, hogy más népek (például a németek) közmondásai épen a rím gyakori használata által tűnnek fel, míg nálunk fordítva áll az eset. Kétségtől amazoknál a rím-érzék előbb volt kifejlődve s így ez apró tanversek, melyeket közmondás néven ismerünk, akár önállóan keletkeztek, akár, mint nagyobb költemény forgácsai hulladoztak el, a megszokott és használt rimes alakot mutatják. Nálunk ez nincs így; de hallgassa valaki magyar füllel, s közvetlen a nép ajkáról példabeszédinket: nem tagadhat meg azoktól némi hangzatosságot, mely a prózától elüt, míg népdalaink rhythmusával megegyez; úgy hogy az egész sor, felmon-

dás közben, *ütem** (tactus) szerint kimérhető lesz. Vegyük például (régibb alakjában) ezt:

Ember teszen | fogadást | ag eb ki meg | állja.

nemde megfelel e népdal sornak:

Vermem ugyan | elég van | de kenyérem | nincsen?

Így lehetne akarhányat összeállítani; én, mintegy ujjmutatásul, megelégszem néhányval, egy közmondásra egy dalsort alkalmazván:

Lóra, csikós, | lóra! || elszaladt a | ménes.

Ki kutyával | játszik: || bot legyen | kezébe.

Lassan siess: | tovább érsz.

Ha meghalok | se bánom.

Az egyikben | aczél kova | ' tapló.

Élőfának | nehéz döntét | várni.

Lyányomnak | mondom | menyem értsen | róla.

Haj rózsá, | rózsá, | kenderesi | rózsá.

Járt utat a | járatlanért | el ne hagyj.

Kertem alatt | a Berettyó | folydogál stb.

— míg egyszersmind ezek némelyike amaz *ellentétes* idomot mutatja, melyről föntebb, a héber rhythmust felhozván, emlékeztünk.

Sajnálni lehet, hogy közmondataink gyűjtése alkalmával e szempont nem lőn méltatva kellően; magam számos példabeszédet ismerek, mely a nép ajkán sokkal hangzatosb alakban jár, mint a gyűjteményekben olvasni. Nem állítom, hogy minden közmondat birna a rhythmus zöngelmével, sok már egészen prózai: de

* *Üteny*nek nevezték a tactust, kik az *any* képzőt oly panacaeának tartják, mely minden szócsonkítási sebet meggyógyít. Én az *ütem* szót helyesbnek gondoltam.

legalább azt, a mi az élő nyelvben még költői jellegű, nem kellene önkényes elforgatás által megfosztani eredeti díszétől.

II.

Nem tudom, ha sejti-e már részleg a türelmes olvasó, mi legyen az, mit én a főnebbi sorokban rhythmusnak, és pedig, mert kiválóan nyelvünk és zenénkben nyilatkozik, magyar rhythmusnak nevezgettem: de meghatározás helyett kénytelen vagyok még itt saját halló érzékire utasítani, s némely aprósággal bibelődni, mit ily munkánál elkerülnöm nem lehet, mert végre is elemzés: elemzés. Annyi a felhozott példákban is észrevehető, hogy mondat, mely a verssort képezi, az úgynevezett *sormetszet* (caesura)* által (miről alább) bizonyos megszabott *ízekre*, mintegy *ütemekre* (tactus) oszlik fel. E felosztás, így véve, *külső*, a mennyiben a szónak bizonyos helyeken végződnie kell. De még ez nem minden; szükség, hogy e külső feltagoltságnak megfeleljen a *belső*, mi már a gondolatban megy véghez. A *sormetszeth*nél (így tanítják), kell, hogy a beszéd *értelme némileg* befejezve legyen: de ennek aztán nincs *értelme*. Mert hogyan tekinthetni az értelmet befejezettnek ama példákban:

Kertem alatt —
Járt utat a — ?

pedig nehéz volna elvitatni, hogy azok nem helyesen vannak föl-ízelve. Vizsgáljuk a dolgot kissé közelebbről.

* Ha aesthetikusaink sejténék, mily nem aesthetikai fogalmat köt össze népünk a *vágány* szóval, bizonyosan nem használnák ezt *caesura* helyen.

E közmondásban: „Járt utat a járatlanért el ne hagyj,” bármily prózailag ejtenők is azt ki, e szótagokat: *jár*, — *jár* — *el* — kissé fölemelnünk, *hangsúlyoznunk* kell. Ha már ugyanezt, mint verssort tekintjük, a népdalainkban oly ismeretes tizenegy szótagú sort adja vissza, mely metszetek által három izre, ütemre oszlik fel, így:

Járt utat a | járatlanért | el ne hagyj.

tehát mindenik ütem egy hangsúlyos szótag által emeltek ki, mely itt épen az ütem elejét nyomja meg. Ugyanezt tapasztalni, például e néptalányban (a lopótökre):

Míg él | mindig fut: | holta után | mindig lop.

vagy e játékdalban:

<i>Lengyel László</i>		<i>jó királyunk,</i>
<i>Az is nekünk</i>		<i>ellenségünk,</i>
<i>Hidunk lábát</i>		<i>letörette stb.</i>

Azonban nem szükség, hogy a hangsúly mindenkor az ütem elejére essék, de igen, hogy mindenik ütem egy hangsúlyos tag által legyen kiemelve, mint e népdalban:

<i>Bort ittam én</i>		<i>boros vagyok,</i>	
<i>Haza mennék</i>		<i>de nem tudok,</i>	
<i>A ki tudja</i>		<i>mért nem mondja</i>	
<i>Merre van az</i>		<i>ország útja.</i>	(Czuczor.)

E hangsúlyos kiemelése az ütem egy tagjának, míg a többi hangsúlytalan marad, az északi, ó-skan-dináv költészetben is nagy szerepet játszott. Hogy pedig a hangsúlyos szótag annál erősebben feltűnjék,

ügynevezett *bötürim* (alliteratio) által élesedett. Az alliteratio, mint kiki tudja, ugyanazon kezdőbetűk szabályszerű ismétlése. Ez és a rhythmus — minden végrim, vagy mérték nélkül — teszi vers-idomát a régibb Edda költeményeinek. Ott rendszeren háromszor ismétlődik ugyanazon kezdőbetű, kétszer a vers-sor első felében, egyszer az utolsóban. Amazok *mellék-*, ezek *fő-böt-*nek (Stab) mondatnak. Például az Edda német fordításából:

Ich will Walvaters
Willen künden.

itt a bötürimet a háromszor eléjövő *w* betű képezi; az első sorban előforduló két *w* a mellékböt (Nebenstab), a második sorban levő egy *w* a fő böt (Hauptstab).

A mi költészetünk e szabályos kifejlését a bötürimnek nem mutatja ugyan: de, hogy a magyar fül sem idegen a hangsúlyos szónak ekkénti erősítésétől, ime néhány, a nép ajkáról vett példa:

Szegény ember		szándékát		
Boldog isten		birja.		
Vak		vezet	világtalant.	
Várt leány		várat nyer.	(Közmondások.)	
Rí rucza		rí, rí.	(Talány a hegedűre.)	
Kőrösi		kerepesi	körtefa.	(Játékdal.)
Pej paripám		patkószöge	de fényes.	
Szívtől szívnek		szólni nem szégyen.	(Népdal.)	
Szabad péntek		szabad szombat		
Szabad szappanozni.			(Népdal.)	
Adjon Isten:				
Bort, búzát,		békességet,		
Mákot, makkot,		mogyorót stb.	(Áldomás.)	
Hétfő		hetibe,		
Kedd		kedvibe,		
Szerda		szerelmibe,		

Csütörtök		esűibe,	
Péntek		pitvarába	
Szombat		szobájába.	(Gyermekvers.)

Efféle példát a ma is nép ajkán forgó dalok, gyermek-*réják*, talányok és közmondásokból akármennyit hozhatni fel: de a régi verses maradványokban sem hallatlan a hangsúlynak ily módon erősítése. Már a Pannonia megvételeét tárgyazó történeti ének eme soráiban:

Kelen földén elkélenek,
 Az eseken ök (el)esekének,
 Az Tetemben elfeltetének;
 Érden ök sokat értenek,
 Százhalomnál megszállának.

vagy még itt is:

Földedet adtad fejér lovon
 És füvedet aranyos féken —

világos az alliteratio; azért e helyeket épen egy régibb szöveg maradványának tartom, mire az itt csoportozó avult szók is mutatnak; ellenkezően Toldy úrral, ki valamely középkori barát izetlen etymologizálásait látja bennük. A *Deus* és *Dézs* valóban az; de itt én az eredeti néprhythmus lüktetését érzem, bötűrimmel élesítve, melyet a tudákos szerző, ki ez éneket újra dolgozta vagy nem akart, vagy nem birt egészen elrontani. Hasonló alliteratiót érzek e töredékben:

Vágd csak fiam, vágd Forgács
 Tied leszen Gimes és Gács;

sőt nekem feltűnő az *m* betű gyakori ismétlése a Mátyás választásakor rögtönzött dalocska négy első sorában is:

Mátyást mostan választotta
 Mind ez ország királyságra,
 Mert ezt isten adta nekünk
 Mennyországból oltalmunkra.

Azonban ez aránylag gyér nyomok feltüntetésével nem akarom bizonyítani, hogy a bötúrim nálunk valaha uralkodó volt; de hogy a magyar rhythmus is fölvette olykor, s általa a hangsúly erősödést kapott, világos. Ott, hol a rhythmusba hangzóbb élénkséget, mozgékony-ságot akarunk hozni, ma is sikerrel használható, a mint-hogy az újabb költészetből is lehetne ideillő helyeket szemelni ki,

(„Nyögte Mátyás bús hadát Bécsnek büszke vára.“ *Kölcs.*)

— csakhogy a túlzást, mesterkéltséget, itt is, mint bárhol, kerülni kell.

III.

Hogy eddig azt, a mit közönségesen sormetszetnek (caesura) vagy illetőleg verslábnek (pes) hivunk, a zenétől kölcsönzött *ütem* (tactus) szóval fejeztem ki, nem ok nélkül történt. Azt akarám ugyanis ez által folyvást éreztetni, hogy nem elég a verssort, úgynevezett lábak és metszetek szerint külsőleg feltagolni, azaz nem elég, hogy bizonyos helyeken végződjék a szó: hanem szükséges, hogy e külső felosztásnak megfelelően a benső, hogy a mondatnak (s így a gondolatnak is) azon részei csoportúljanak egy ütembe, egy, a sormetszet által elkülönzött ízbe, melyek egymással legszorosb kapcsolatban vannak, mert csak így lesz tökélyes a rhythmus. Már pedig a mondatban azon szótag, melynek hangját

felmondás közben, kissé fölebb emeljük, s ezért hangsúlyosnak szoktuk nevezni, uralkodik azon szók fölött, melyek hozzá legszorosban tartoznak; ha tehát e sormetszet határai közé egy hangsúlyos szótag s az alárendelt hangsúlytalanok esnek, úgy a részarányos felosztás *bensőleg* is tökéletes. Nem kell gondolni, hogy e hangsúly szerinti feltagolás, e benső osztályzás valami nagy fejtörésbe, előleges kiszámításba, mesterkélésbe kerülne: önkint jó az mindennek, ki a rhythmus iránt érzékkel bír, melylyel hogy birjon, költőnek elengedhetlen föltét. Himfy dalai, például, (a leghangzatosb alak, mit birunk) — ily benső feltagoltságnak köszönik a verselési bájt; noha nem gondolnám, hogy Kisfaludy sokat törődött volna ilyesmivel. De megtartá mégis, mert lelkében zengett a rhythmus, ha pedig valahol eltér tőle, mingyárt megérzik a versen, mert daczára a külső caesurának, bágyadt az.

A folyamba	tekintettünk
És alattunk	és felettünk
És bennünk is	a menny volt,
Szívünkben szent	tűz lángolt.

Íme, a három első sor a hangsúly arányos felosztása által ép rhythmust ad; a negyedik sorban a caesura előtt két hangsúlyos szótag van, utána egy sincs, de a hangsúlyos *szent* szó a vele szoros kapcsolatban levőktől (tűz lángolt) elvágatik: innen e sor érezhetőleg bágyadtabb mint az elsőbék.

Ily módon bármely költeményt próbára téve; azon eredményhez fogunk jutni, hogy ott van a legjobb rhythmus, hol a hangsúlyos szótagok kellő párhuzamossággal vannak elhelyezve; máskép, hiába van meg a külső

metszet, mindég hiányzani érzünk valamit. Szabad legyen még egy kísérletet tenni, saját rovásomra:

<i>Ritka vendég</i>		<i>Rácországban</i>
<i>Zsigmond a ki</i>		<i>rály, a császár;</i>
<i>Jól fogadja</i>		<i>István vajda,</i>
<i>István, kinek</i>		<i>apja Lázár;</i>
<i>Hét egész nap</i>		<i>látja dúsan,</i>
<i>Becsülettel,</i>		<i>emberséggel;</i>
<i>Nem felejt,</i>		<i>ki a gazda,</i>
<i>Nem felejt,</i>		<i>kit vendéggel.</i>

Látnivaló, hogy az első sor betűrímmel nevei a rhythmus hangzatosságát, a második hibás; legjobb a három utolsó, hol a hangsúly épen az ütem első tagját emeli ki. Azonban e szabályosságtól néha nem árt eltérni, mert általa a rhythmus nagyon is egyhangúan hullna szét.

E csoportulása a gondolatnak és szóknak minden ütemben egy góc a hangsúlyos tag körül, bármely nyelvű költéssel közös ugyan, de seholsem annyira érezhető, mint nálunk: azért ezt úgy tekintem, mint egyik jellemvonását a magyar rhythmusnak. Minél kevésbé nyújtani el a gondolatot; a mondat részeit, hangsúlyos tagjai körül egy ütembe, egy caesura korlátai közé osztályozni; ezt kívánja a magyar fül. Ily értelemben a magyar rhythmus ütere folyvást érezhető a régi költői maradványokban, Tinódit kivéve, mert ennek rhythmusáról nem sok dicséretet mondhatni, és a Zrínyiaszt, mely néhol igen élénk rhythmust ad ugyan, de többnyire, mint verselés, alig élvezhető. Lássunk néhány példát a mondottakra.

<i>Rettenetes</i>		<i>ez világnak</i>		<i>mostan minden</i>		<i>dolga,</i>
<i>Csudálatos</i>		<i>nagy vaksága</i>		<i>hálládatlansága.</i>		

(*Horvát András.*)

Sokszor kértem | én az istent | nagy szívem szerint
 Hogy mutasson | nékem társat | ez világ szerint.

(Házások éneke.)

Mostan egy | ifju || megházasodott,
 Ujjonnan | hozta || szép bites | társát.

(Adhortatio mulierum.)

Hallottam | példában || régen hogy | mondották

Az jó aczélt soha || úgy nem paskolhatják,

Tiszta vassá ötet || hogy ellágyíthassák,

Hogy soha aczélnak || ötet ne mondassák. (Tinódi.)

Egy szép dologról || én emlékezném || ha meghallgatnátok,

Az kinek mását || nyilván jól tudom || ti nem hallottátok

Török császárnak || szép leányáról || kin csudálkozhattok.

(Szendrői névtelen.)

Mostan emlékezem || az elmúlt időkről,

Az elmúlt időkbén || jó Toldi Miklósról stb.

(Ilosvai.)

De elég ennyi, figyelemgerjesztésül inkább, mint oly állandó rendszer követelése gyanánt, melytől soha eltérés ne történt legyen. Régi jó verselőinket semmi se vezette ímez alakításban, mint a népi dallamok és daloknak öntudatlanul bennök zengő rhythmusa; hogy botlottak nem egyszer, természetes. De így is a rhythmus fényoldala verselésőknek, azt felfogva, érezve, hajlandóbb az olvasó megbocsátni a még lábra alig kapott rimek silányságát.

IV.

Feltűnő a régi verses maradványok, sőt néha még mult századbeli költőink nyelvén is egynémi sajátságos szórend, mely első tekintetre úgylátszik, mintha a rím, vagy caesura által lenne kierőszakolva, vagy a latin költők hasonló szabadságát utánozná. Értem a beszéd

oly módon összeforgatását, hogy a minek prózában elül kellene jőni, hátrább marad és viszont; hogy például a kötszó, mely különben a sor kezdetén állna, középre vettetik, mint:

Szent körösfán *ha* imádlak. (Sz. Bernát hymnusa.)
 Szerető szolgáját *mert* megölte vala. (Ilosvai.)
 Könyörgök, nekem is *hogy* már légy vezérem. (Balassa.)
 A gyékényt alóla *miglen* el nem vonja. (Beniczky.)
 Azonban követem *ha* odaérkeznek. (Gyöngyösi.)

hogy a visszahozó névmás (*a ki*, dologról is) szokatlanabb helyet nyer mint:

Szörnyű halál *kit* meggyőzött (Sz. Bernát.)
 És nem leszen, te testedről, *ki* őket elűzze. (Horvát A.)
 Kedves életnek ezt *valaki* (a ki) nem vallja. (Rimai.)

Ilyenek még egyéb, önkényesnek tetsző inversiók, mint:

Nem sokat *ő azon* gondolkodott vala. (Istvánfi Pál.)
Mert hamis beszédet ez *ellen* szerettek. (Batizi.)

s a névelő *az a*, vagy valamely particula (*hogy*) szokatlan kihagyása, s több efféle. Ezek s a hasonlók, mondom, caesura kedvéért, vagy római költők utánzásául, látszanak összeforgatva lenni: de nem úgy van. Igaz, hogy Zrínyi előtt a római költő látszik lebegni, midőn a magyar szórenden efféle erőszakot tesz:

Földre megtompítván *esék* maga vasát, (a dárda).

sőt Gyöngyösi, a magyar rhythmust annyira érző Gyöngyösi is mond ilyet:

Forgatják a habok *mint* a mely hajókat.

Az elsőnél kétségkívül a latin költői szabadság vétetett igénybe, azért nem is tűri azt a magyar rhythmus, melynek jelleme nem az *elszórás*, sőt ellenkezőleg *egy gócz köré* gyűjtése az odatartozóknak; Gyöngyösi sora analog a föntebb idézett példakkal, csak hogy túloz. — De általában, a legrégibb kortól egész Gvadányiig, több századon keresztül dívott eme költői szórend, nem mondhatni, hogy a latin utánzásából (mellyel úgy sem analog) eredt volna; azt sem, hogy csupán a sormetszet, vagy rím, erőszakolná ki. Mert oly helyeken is, hol a költő, caesura sérelme nélkül, követhetné a folyóbeszédi szórendet, önkint eltér attól, s ama költői szófüzést használja, mint e néhány példából; melyet ezrivel lehetne idézni, látható:

- Régi jó barátim | nekem *kik* valátok. (Apáti.)
 Szépen *ha* beszélnek, | keveset nem vesznek. (Ü. a.)
 Az legények | ezt *hog*y hallák. (Sz. Katalin leg.)
 Azt egészen *a kik* | beszállották vala. (Istvánfi.)
 Baranyában *ki* szörzé (Tinódi.)
 Nagyfalu határán | hadával *hog*y ballagna. (Ilosvai.)
 Történék azonban | kertében *hog*y járna. (Görgei.)
 Búnál *kik* egyebet | nekem nem nyertetek. (Balassa.)
 Örök kinra | *kiket* *hog*y vonsz. (Dies irae.)
 (mondható: *kiket* örök kinra *hog*y vonsz)
 Segíti istene | rajta *mert* könyörül. (Rimai.)
 Nagy sebet *mert* csinált | Cupidó keblemben. (Zrínyi.)
 Bánfi János, Tahi, | pogányt *ki* kardra hí. (Liszi.)
 Gazdag kerületi | tart *a mely* rojtokat. (Gyöngyösi.)
 Foghatott *a melylyel*, | s ölhetett, vágthatott. (Kohári.)
 Bémenni *ha* akar | öltözik kapezába. (Orczi.)
 Benne *a mely levél* | szükséges éltünkre. (Bessenyei.)
 Remélhetsz *mindaddig* | virágzó napokat. (Barcsai.)
 Olykor *hog*y pánczéling | fedi bé tagjokat. (Gvadányi.)

Itten a sormetszet legkevésbé sem korlátozza a syntaxist. Mirevaló hát ez összeforgatás, mely prózában akkor sem volt kelendő? A magyar rhythmus követeli ezt, mely a legszorosan összetartozó részeket egy hangsúlyos gócz köré gyűjti, mint a példákban: *kik valátok*, (alany, állítmány) *ha beszélnek, hogy hallák, hogy ballagna* stb. (ige és kötszava); s ez által egyzersmind a körmondatos szerkezetnek ellene munkál, azt már elemeiben lerontja, mint ez a rhythmus természetében fekszik. Mert vegyük, például, ezt:

Szent körösztfán *ha imádlak*,

bárki észreveheti, hogy a *ha* kötszó legszorosan az *imádlak* igéhez tartozik, szokott szórend által pedig attól messzebb esnék, s így némi körmondatosság színét viselné:

Ha szent körösztfán *imádlak*.

sőt a két párhuzamos hangsúly helyett csupán egyet adna; amott ugyanis: *szent* és *im-ádlak* kettős nyominték van, itt csak a *szent* tartja meg a hangsúlyt. Így ezekben:

Szörnyű halál *kit* meggyőzött.

(*Kit* szörnyű halál meggyőzött.)

És nem leszen, te testedről *ki* őket elűzze

(És nem leszen, *ki* őket te testedről elűzze).

Ugyanazon Chladni-féle összerázódása a legszorosan együvé tartozó mondatrészeknek, hogy a körmondatos szerkezetnek még árnyéka is eltűnjön. De történik e felfordítás gyakran azért is, hogy a hangsúlyos szó a sor vagy ütem elejére essék, s azt megnyomva, erősebb rhythmust adjon, mint:

Szépen ha beszélnek —
Búnál kik egyebet —
Bémenni ha akar —
Pogányt ki kardra hí —

Látnivaló, hogy itt a hangsúly: („*ha szépen* beszélnek“, „*kik búnál* egyebet stb.) a megjelölt szótagon nyugszik, azért kell annak sor vagy ütem elejére szökni. Ugyanez áll a névelő (*az a*) elhagyásáról, midőn a hangsúly nem ezen, hanem főnéven nyugszik, s némely particulák (leginkább a *hogy* kötszó) mellőztéről, mint Beniczkinél:

(a) *Fülemile* ágon
 Függ csak kicsiny szálon,
 (hogy) *Álom* reá ne érjen.

Nem önkényes szabadság tehát ez, nem is a klasszikai verselésnek utánzása, hanem az eredeti magyar rhythmusnak a mainál erősebb lüktetése; miről ha valaki a mondottak után sem volna meggyőződve, szabad legyen a XVII. század két legnagyobb költőjére, Zrínyi és Gyöngyösire hivatkoznom. Az utóbbi néha úgy összeforgatja a prózai szórendet, mint az első, mégis annak verselése, tovább egy századnál, ellenállhatlan bájjal csengett a magyar fülben, sőt az újabb iskolák (francia, latin) ellen reactiót vala képes előidézni (Horvát, Dugonics, Gvadányi stb.); míg Zrínyi verse korának élvezhetetlen volt, rhythmusa eltaszítónak, szórendje erőszakoltnak tűnt fel. Honnan e különbség? Könnyű megfejtetni. Gyöngyösi, a magyar rhythmus törvénye szerint, hangsúlyt kiemelve, szorosán egybetartozókat egy csoportba szedve, járt el s a prózai szórendet e célból forgatta össze; Zrínyi ellenben, a magyar rhythmusnak

kevésbé, vagy nem mindenütt hódolva, a klasszikai szabadságot követte, s az összetartozókat elszórta, mi épen ellenkező eljárás. Gyöngyösi:

A beszprémi sereg || *mikor megkergette.*
(*Mikor a beszprémi || sereg megkergette.*)

Zrínyi pedig:

Igy kobza szavával nyitá hangos torkát. (Igy nyitá.....)
Viz lassu zugással, széllengedezéssel.

(*Lassu vizzugással.....*)
Földre megtompítván esék maga vasát.
(*Földre esék..... szorosán összefügg.*)

bár őnála is sokszor a magyar rhythmus jelenkezik, például:

Mint az sebes víz ár *ha* hegyből érkezett.
Végre fáradságát *hogy* heában látta.
Gondolván, bánatját, *hogy* evvel mulatná.
Nagy sebet *mert* csinált || Cupido szivemben.
(„*Mert nagy* sebet“)

a *nagy* szó hangsúlyos, azért szökken elejére a sornak.

V.

Azt hiszem, sikerült az eddig mondottakban ha nem is számtani pontossággal meghatároznom, de érezhetően föltüntetnem azt, a mit verses maradványaink, népdalaink, közmondásinkban magyar rhythmusnak neveztem. Most a verssorok feltagolása, *ütemekre* (mint mondani szeretém) felosztása *metszetek* és *verslábak* (pedes) által, igényli figyelmünket. Azután az egyes ütemek, vagy, ha tetszik, verslábak (prosodiai) *mértéke* felől mon-

dom el észrevételimet, a hogy azt részint előttem mások kifejtették, részint magam népies dallaminkból elvonni igyekeztem.

Épen a magyar rhythmus követeli, hogy a verssor önhozsúsága s a bennelevő hangsúlyos tagok szerint, bizonyos ízekre osztassék, miknek zenében az ütem felel meg. Így hát a magyar rhythmus sajátlag annyi caesurát kívánna, a hány ütem van egy sorban. Nem volna pedig szabad egy ütemnek négy szótagnál hosszabbra nyúlni: a caesura eredetileg 4—3—2—1 szótagból álló ízekre szaggatná el a sort. Így a hosszú alexandrin sor, melyben szabályszerint hat szótag esik egy metszet alá, keveselli olykor népdalainkban a közép caesurát, s a zenei ütemek szerint *három, négy* ízre is szakad. Például:

Itt hagynám én | ezt a várost | ha lehetne.

(Népdal.)

Így egy régi népköszöntőben:

Serkenj föl | kegyes nép || mert most jó | az hajnal.
Aranszin | tollakon || repdes mint | egy angyal,

s ha figyelmezzünk hangzatosb régi verseinkre, nem mondom, állandóan, de mégis elég gyakran fölleljük ez átszegdelést, arra nézve, hogy benne ne csupán véletlenséget, hanem a magyar zene érverését sejtsük. Így már egy (rimetlen) ének is a XVI. századból:

Oh mely nagy | bujaság || az gonosz | gazdagság,
Ki embört | elveszti || átkozott | hamisság!
Csudállok | én, ember || az te dol- | gaidon,
Hogy té nem | keresed || az örök | életet stb.

Sőt a különben oly caesurátlan Zrínyinél:

Ádria		tengernek		felforgó		habjai
Vajon oly		nagyok-e		mint szemem		árjai?
Vajon oly		nagyok-e		Mongyibél		lángjai,
Mint égő		szivemnek		lángos ha-talmai.		

Így Faludinál:

Királyi		multság		erdőkben		sétálni,
Árnyékos		utczáin		fel s alá		járkálni.

s ugyanaz a „Remetében“ így versel, csaknem mindenütt következetesen:

A büszke		szin világ		sétáljon fris		bársonyban,
Egy kevés		rongygyal is		beérem én		azonban;
Ma holnap		a kigyók		felbontják		testemet,
Az apró		férgecskék		elosztják		béletem stb.

De se a nyelv nem bírja meg folyvást e sűrű caesurákat, se a költők nem jártak el öntudatosan; ezért egy sormetszet alá gyakran két zenei ütem is befoglaltatik, de annál több soha. E szerint támadnak a 4 szótagnál hosszabb caesurák: *öt tagú*, a 4 és 1, vagy 3 és 2 összetételéből; *hat tagú*, a 3 és 3 vagy 4 és 2 egyesülése által; *hét tagú*, a 4 és 3 kapcsolásából; minél már hosszabb caesuránk nem lehet. E különböző ütemek egyberakása, módosítása a magyar verssorok gazdag változatát idézte elő, mely zenénkben, dallaminkban ma is él, s melyet régi költőinknél nyomozni, érdekes leend.

A négy szótagú ütem (vagy, nem bánom, versláb), minden vegyülete nélkül más ütemeknek, különböző sorokat hoz létre. Első eset, midőn egy ütem egy sort képez, mint:

El kell menni,
Nincs mit tenni.

Én angyalkám,
Szép madárkám.

(*Népdal.*)

(*Amade.*)

Hosszabb verse, így magában, nem használtatik; úgy tekinthető, mint valamely nagyobb sornak elszaggatott része. Második eset, hogy két ilyen ütem áll egy sorban, s alkotja a dalainkban annyira használatos 8 syllabás sort, melyet költészetünk a legrégibb idő óta ismer:

Követ jut a | Duna mellé,
Földet füvet | megszemlélé. (*Ének Pannonia megv.*)
Ily halállal | ha öletél,
Szent tagidban | ha töretél. (*Sz. Bernát hymn.*)
Mátyást mostan | választotta,
Mind ez ország | királyságra. (*Régi dal.*)
Hideg szél fú | észak felől. (*Népdal.*)

Harmadik eset, midőn 3 ily ütem vétetik egy sornak; egyenlő hosszúságú az alexandrinnal, de más felosztás, mint:

Ama fehér | nyárfák alatt | a part felé (*Csokonai.*)
Áldjon meg a | mindeneknek | alkotója. (*Népdal.*)

s hogy ez alak szinte régi, bizonyítja a „Toldi Miklós“ nótájára szerzett eme régi dal:

Nekem is volt | szép szeretőm | néha napján,
Mikoron még | török sétált | Buda dombján.
(*Népdalok* II. 207. l.)

Negyedik eset volna, midőn ily ütemekből 4 foglaltatnék egy sorba, s ilyennek is vehetnők a többször említett utcai dalt:

Mátyást mostan | választotta || mind ez ország | királyságra,
Mert ezt isten | adta nekünk || mennyországból | oltalmunkra.

mely alak aztán a hindu *szlokához* majdnem hasonló lenne: de népdalainkban az ily rendezésnek gyér nyomát találok.

A tisztán 3 szótagú ütem alkot, ha egy rövid sornak vesszük, három tagú sort, milyenek:

Angyalom	Örömünk,	Mariskám
Alakom	Gyötrelmünk.	Ne nézz rám.
(Amade.)	(Ányos.)	(Népdal.)

ez is úgy tekinthető mint hosszabb sornak elszakadt íze. Két ily ütemből lesz 6 syllabás sor, mely népdalainkban igen gyakran fordul elé, mint:

Szeretnék szántani,	A kutya kergeti,
Hat ökröt hajtani.	A nyulat elüti. (Beniczki.)

Három ily ütem összetételére nem tudok példát, de négy ütem belőle képezi a főnebb említett sándorverset, milyen ez is:

Virágos | kenderem || elázott | a tóba. (Tompa.)

Tisztán két tagú ütem ritkán, egy tagú sohasem képez sort. Amaz néha, mint hosszabb sor elszakított íze, önálló sort is alakít, mely rím helyett rendszeren csak ismétlődik; mint:

Légy hív,	Bor, bor,
Légy hív —	Bor, bor,
De hív titkos szív.	Nincsen olyan bor.
(Amade.)	(Népdal.)

vagy ama vontatott melódiájú, (merő spondeusokból álló) hosszabb dalsort képezheti, mint ezek:

Nincsen	olyan	derék	asszony: —
Ez az	élet	A gyöngy	élet. —

Az egy tagú ütem rendszerint hosszabbhoz csatol-
tatik, vagy ha külön szakad is, nem mint önálló sor
tekinthető; például:

Feleségem	van nekem csak	Egy	
De mikor még	az az egy is	Sok.	
Előbb utóbb	sírba vinni	Fog:	(Petőfi.)
Pésten jártam	iskolába,	Kuk!	(Népdal.)

Eddig azon eseteket vettem vizsga alá, mikor a
4—3—2—1 szótagú ütemek kölcsönös vegyület
nélkül alkotják a magyar verssort. Most már azon
eseteket szedem rendbe, mikor a különböző ütemek
más-más képen módosítják a sornak mind hosszát, mind
rhythmusát. Egyfelől a népdalokra, másfelől régi ver-
seinkre leszek figyelemmel, s a kettőt párhuzamosan
fogom idézni.

1. Négy és három tagú ütemek összerakása alkot:

a) 7 syllabás sort:

Engedelmes	szolgálja,	Boldog az a	pillantás . . .
Mégis vagyok	prédája.	Ha meghalok	se bánom . . .
	(Amade.)		(Népdal.)

b) 11 szótagút; igen használt sor dalainkban.

Sokszor szóltunk	a régi nagy	üdökről	
Kiváltképen	világbiró	Sándorról.	(Ilosvai.)
Gyászba borult	gondolatim	szünjetek . . .	
Tiszaparton	van egy hajó	kikötve . . .	(Népdal.)

ilyen akarna lenni Tinódi némely verse, de ő a rhythmust, caesurát, ritka helyen érzi; sikerültebb helye a következő:

Ez urfiat		üdvözlé nagy		sokaság:
Éltesse is		tartsa is Szent		Háromság!
Övé legyen		holta után		mennyország.

(Török Jánosban.)

c) 10 szótagút, (szinte nagyon használt alak):

Kis furulyám		szomoru		fűz ága.	(Petőfi.)
Panaszimat		mondani		nem merem	
Mert nincs nekem		oly biztos		emberem.	(Régi népdal.)
Izabella		királyné		magában.	

(Török Bálint, nálam.)

d) 11 szótagút, de más rendezéssel, mint a b) alatti sor:

Panaszolom		szeleknek		bánatimat . . .	
Az én szívem		siratja		árvaságát . . .	(Régi dal.)

e) 14 szótagút, mely elég használt alak, mind az irodalomban mind a népnél:

A szép fényes		katonának		gyöngy arany		élete,
Csillog villog		minden felől		jó vitéz		fegyvere.

(Amade.)

Lám megmondtam		Angyal Bandi		ne menj az		alföldre.
----------------	--	--------------	--	------------	--	-----------

(Népdal.)

Hová, hová,		édes férjem		megyek a		csatába.
-------------	--	-------------	--	----------	--	----------

(Rozgonyiné, nálam.)

f) 15 szótagút, mely megegyez más népek hasonló sorával, s melyet apáink nagy (illetőleg kis) politikusnak neveztek.

Feltekintek | még én egyszer | a csillagos | egekre. (*Népdal.*)

Az irodalomban nagyon használt alak, de igazi népdalban ritkább tünemény; s rendesen apróbb rimelt sorokra oszlik, mint:

El kell menni || Masirozni || kész az úti || czédula.

g) 13 *syllabás* sort, mely ritkább ugyan, de néha mégis előfordul dalainkban. Ilyen ez:

Szintelen | szintelen || a legény míg | nőtelen.
Ázik is | fázik is || egyaránt nyá- | ron télen.

mely már rimekkel rövidebb sorokra szaggatva látszik lenni. De annál gyakoribb a verses maradványokban, hol rendesen a meghosszabbított 4-ik sort képezi, a 3 alexandrin után; mint például:

Az ének | szerzők is || feledkeztek | dolgukban.
Nagyfalu | határán || hadával hogy | ballagna. (*Ilosvai.*)

Faludinak főnebb idézett *remetéje* ily 13-as sorokkal vegyíti az alexandrint, francia példára kétségkívül, de a 13-asban mégis az itteni caesura van visszaadva, csaknem hiba nélkül, az egész költemény folytán:

Eltelvén | napjaim || nem félek a | haláltól
Elvások | örömet || ez árnyék rossz | világtól stb.

2.) A *négy és két syllabás* ütemek összetételéből ered:
a) 6 *szótagú* sor.

Árva vagyok		árva,	vagy:	Jó ló		volt a fakó,
Én vagyok az		árva:		Jó ló		is ellette;
Áldja meg az		isten,		Áldja		meg az isten,
Ki az árvát		szánja.		A ki		fölnevelte.
		(<i>Népdal.</i>)				(<i>Népdal.</i>)

mind két alakot úgy tekinthetjük, mint az alexandrin töredékét, s valóban, ha azon népi dallamokra figyelmeztünk, melyek a sándorverset adják vissza, úgy találjuk, hogy ez csupán a szótagok számában egyez az idegen alexandrinnal, de benső szerkezete egészen mienk, eredeti, zenénkben gyökerező; mely a 12 szótagú sort háromféleképp ütemzi, u. m.

1. Lóra csikós | lóra || elszaladt a | ménes.
2. Jó ló | volt a fakó || jó ló | is ellette.
3. Virágos | kenderem || elázott | a tóba.

mert a föntebb idézett, szinte 12 szótagú:

Áldjon meg a | mindeneknek | alkotója —

nélkülözvén a közép metszetet, az alexandrintól már jobban elüt. Tekintse valaki régibb költőinknél az anyyira használt alexandrint, vagy a mint nevezik, Zrínyi-verseket: ama három szerkezet közül valamelyik felé gravitálni érzeni.

b) 10 szótagú sor, igen használatos két caesurával; mint:

Amoda van | egy kis kerek | erdő,
Abba vagyon | csipkebokor | vessző. (Népdal.)

c) 10 szótagú ismét, de más rendezéssel:

A kállai | útca | ki van festve . . (Népdal.)

d) 14 szótagú sor: szinte közönséges; mind a régi, mind a mostani költészetben. Az *Atok* című, XVI-ik századbéli költemény egészen így van írva, mind végig erős metszetekkel; mint:

Rettenetes | ez világnak || mostan minden | dolga.

(*Horváth A.*)

Ki beborult | az fölyhőben || megtért napom | fénye. (*Amade.*)

Én istenem | mit csináljak || mikor semmim | sincsen.

(*Népdal.*)

Széles uton | poros uton || fölleget ver | a ló

Csillámlik a . . | villámlik a || fényes aczél | patkó.

(*Rozgonyiné.*)

e) ismét 14 tagú sor, de más rendezéssel; nem annyira ismert, mint az előbbi, de szinte népies alak:

Tekints reánk | immár nagy | Uristen | az mennyekből.

(*Ének a XVI. században.*)

s ki hinné, hogy ezt egészen feltaláljuk ezen profánus dalban:

Majd elmegyünk | rózsám | Komáromba | Komáromba . .

Hej, a ki azt | nékem | kiváltaná | kiváltaná . . . ?

3. A négy és egy szótagú ütem összefoglalása, (melynél azonban meg kell jegyezni, hogy az egy tag többnyire már a megelőző 4 tagúhoz ragad, s így a caesura olyan, mintha 5 syllabás volna) következő soroknak adott lételet:

a) 9 szótagú sor:

Elmult időd | ne sirassad | már.

(*Népdal.*)

Előbb utóbb | sírba vinni | fog.

(*Petőfi.*)

b) 13 syllabás sor:

Nyári virág | téli idő | alatt nem zöl- | dül. (*Népdal.*)

Emlékezzél | mi történik | Uram mi raj- | tunk.

(*XVI. száz.*)

Sokszor kértem | én az istent | nagy szivem sze- | rint.

(*Házások éneke.*)

Gyöngy életre | a mezőre | jőj és' kíséj | el. (*Amade.*)
 Im koporsód | ajtajánál | áll hív szere- | tőd. (*Ányos.*)
 Itt is ember | itt is fegyver | kell a hazá | nak.
(*Szentjóni.*)

4. A *három és két* syllabás ütemek kapcsolásából ered:

a) 5 szótagú rövid sor, mint:

Kicsiny | vagyok én,
 Majd meg- | nővök én. (*Dal.*)

b) 8 syllabás, mint:

Töltsd tele | pajtás | poharam.

c) 10 szótagú, régi dalsor, csaknem olyan, mintha két adonicus ragadna össze:

Mostan egy | ifju || megházasodott.
 Újonnan | hozta || szép hites | társát. (*XVI. század.*)
 Kis kacsá | fürdik || fekete | tóba.*
 Fiához | készül || Lengyelországba.
(*Gyermekdal.*)

Arany-ezüstért || cifra ruháért,
 Leányt el ne végy || koszorújáért. (*Népdal.*)

d) 11 szótagú, ritkább, de sajátságos szerkezet:

Drága gyöngy | teremtés || angyali | lélek.
 Meghalok | érted, vagy || enyimé | tézlek.
(*Népdal.*)

5. A *négy, három és két* szótagos ütemek egyesülése alakít:

a) 9 syllabás igen csinos, használt sort; milyenek:

Gyászos szívem | érted | kesereg
 Hortobágyi | pusztán | fú a szél . . . (*Népdal.*)

* Alliterációval.

b) 13 szótagú sort, mind régen, mind ma használatost. Például:

Mért távozáál | Uristen || ily messze mi | tőlünk.
(XVI. század.)

Azt mondják, hogy | nem illik || a táncz a ma- | gyarnak
Hej be szépen | világít || az esteli | csillag.
(Népdal.)

c) 11 szótagút, (gyéren használt de mégis népies alak), minő:

Elmaradtunk | már mi | rózsám | egymástól,
Elmaradtunk | mint a | gerle | párjától. (Népdal.)

6. A három és egy syllabás ütem kapcsolása:

a) 10 szótagú sorban; így:

A garad | a garad || üresen | jár. (Népdal.)
A csillag | a csillag || az égen | jár,
Látom a | czipellőd || harmatos | már. (Népdal.)
Furtuna | szekerén || okosan | ülj,
Úgy forgasd | tengelyét, || hogy ki ne | dülj. (Faludi.)

7. A négy, három és egy syllabás ütem összefoglalva,

a) 11 szótagú sort ad, mely ritkább ugyan, de mégis népdalban feltalálható; mint:

Jó napot | kedvesem || drága angya- | lom.

Minő gazdagság, változatosság csupán az ütemek rendezésében, a sorok alakulásában is! pedig nem állok jól, hogy valamely ritkább divatú szerkezetet el nem hagytam; sőt azon régi formákat, melyek népzenékben többé nem visszhangzanak, önkint mellőztem, csupán tényekre, az élő népdallamra akarván építeni. Így föntebb

az 5. szám alatt, megemlithettem volna Szegedi Kis István énekét, mely tisztán magyar ütemekre oszlik, s melynek dallamát is jól ismerem: „Szánja az úr | isten || híveinek | romlását;“ — párhuzamba tehetém vala Balassa eme sorait: „Ezeket | írárn || a tenger | partján || Óczeánus | mellett,“ a mai is, nálunk reformátusoknál, ismert templomi ének e sorával: „Örül mi | szívünk || mikor ezt | halljuk || a templomba | mégyünk,“ mert mindenkiben ugyanazon magyar rhythmus érezhető; ama régi lyrai rövid formáját a XVI. és XVII. század költőinek sem lenne nehéz mai népdalainkkal összhangzásba hozni, megmutatván, hogy bennök ugyanazon rhythmus lüktet, értem az ily sorokot:

Vitézek, | mi lehet 3 + 3

E széles | föld felett 3 + 3

Szebb dolog a | végeknél 4 + 3.

de miután ily összerakással — (főleg stropha-szerkezettel) e sorok többé a nép ajkán nem zöngenek, mellőzöm. Csupán azt kívánom még megjegyezni, hogy ama Szegedi-féle sor Amade korában még közkeletű schema lehetett, mert Amade, kit eddig is annyiszor idéztem, s ki *nemzeti* formákba önté csinos dalait, e sort is használja költeményeiben; így:

Szánja az úr | isten || híveinek | romlását. (Szegedi.)

Bár ne tudtam | volna || mi legyen a | szeretet,

Mért született: | engem || A ki engem | született.

(Amade.)

Magyar schema hát ez, valamint a legtöbb, úgy Faludinál, mint Amadénál; s e részben nem osztom a különben mélyen tisztelt Toldy úr véleményét, ki bennök (Magyar költ. tört. II. 101—104.) olasz és francia mintákat keres.

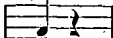
VI.

Visszásnak tetszetik a rend, melyet előadásom folytán követtem, előbb szólván a sorokról s ezek felosztásáról, mint a sajátképi (prosodiai) *mértékről*. Mások, ellenkezően, a verslábakon s azok méretén kezdik, s miután erre nézve szabályokat állítottak fel, úgy mennek át a sormetszetre s egész sorra. És ez oly költészetben, mely már kifejlett, megállapított törvényekkel bír, leghelyesb út is. De nekem a magyar rhythmus *benső* tulajdoninak vizsgálásán kellett kezdenem; föl kelle mutatnom, hogy a kötött beszéd már elemeiben a prózának ellentéte; figyelmeznem a gondolat részarányos feltagolására, mely egyszersmind a mondatban hangsúlyos csoportokat képez: úgy térniem aztán ama benső felosztásnak *külsőképén* megfelelő átsegdelésre, mely a caesurák vagy, (a mi nálunk csaknem egy jelentésű), verslábak által történik. Egyébiránt nem félek kimondani, hogy a csak imént tárgyalt ütemzésére a soroknak jóval többet tartok, mint arra, hogy minden ütem szigorú, határozott, merev mértékkel birjon s épen nem óhajtom, hogy a magyar dal oly állandó, megkövült formába szoríttassék, minő például a Sappho vagy Alcaeus után nevezett mérték: Mert egy az, hogy a rím és gyakori metszet által megkötött nyelv nem is bírna már ily feszes nyűgöt; más az, hogy e túlszabályos idom végre is egyhangú lenne, holott épen a változatosság teszi főjelmét e magyar rhythmusnak. Igyekezzenek ezt a költő minél szabatosb caesurák által feltüntetni; azontúl, az

ütem egyes szótagjainak prosódiai mérése körül, épen oly pindari szabadsággal járhat el, mint a barna zenész, ki majd egyik, majd másik hangon nyugtatja tovább nyirettyűjét s ugyanazon ütem részeit se játszsza mindig egyforma időfelosztással. Mind a mellett vannak az egyes ütemeknek bizonyos mértékei, melyeket a magyar zene kiválóan kedvel, és így a magyar (főképp lyrai) költő, ha versét a dallammal összhangzásba tenni kívánja, szükség, hogy azokat tartsa szem előtt.

Az ütem mértéke a szerint különbözik, a mint az *négy, három, két* vagy *egy* szótagra terjed ki. És így miután már fentebb a sorokat ütem szerint összeállítottuk, nem szükség itten azok mértékét előadni, csupán azt kell kifejtteni, melyik ütem milyen mértéket vehet föl, a magyar zene törvényei szerint. Előre megjegyzem, hogy ha a példakép idézendő dalszöveg nem adna tiszta mértéket, az mit sem tesz, miután a mérték nem is abból, hanem a dallamból vonatott el.

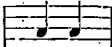
1. Egy szótagú ütem.

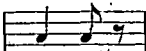
Az egy szótagú ütem mindig hosszú (—) s nem egyéb, mint fele a lépő (— —) verslábnek, melynek másik felét *nyug* (pausa) tölti ki. Zenei kifejezése Péld.:

A garad		a garad		üresen		jár.
Fortuna		szekerén		okosan		ülj.

2. Két szótagú ütem.

A két szótagú ütem bárhova essék a sorban, elül, középre, vagy végül, hasonlóan hosszú mértéket: *lépőt* (spondeus, — —) vagy utótagja megrövidülvén *lejtít*

(trocheus - ◡) követel. Zenei kifejezése tehát:

vagy: Péld.:

Hortobágyi | pusztnán | fú a szél
Töltsd tele | pajtás | poharam

Amoda van | egy kis kerek | erdő.

Jó ló | volt a fakó,

Jó ló | is ellette.

E mérték az egy és két tagú ütemeknél oly általános szabály, mely alól nincs kivétel. Néha egész, vagy fél dalsor csupa spondeusokban vánszorog le, hogy a rákövetkező friss annál meglepőbb legyen, mint:

Nincsen | olyan | derék | asszony stb.

Úgy ég | a tűz | há lobog.

Ez az | élet || A gyöngy élet.

3. Három szótagú ütem.

Itt már nagyobb változatosság tűnik fel. Az egy és két szótagú ütem mérsékli, ez már elevenné teszi a dallamot. Uralkodó verslábak:

a) *Toborzó* (∪ - - , Bacchius); zenei kifejezése:

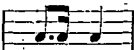
b) *Körösdi* (∪ - ∪ Amphibrachys), zenében:

E kettő egyforma súlyt ad az ütemnek, azért akárhol bizvást föl lehet egymással cserélni őket. Péld.:

Rég veri már | a magyart a | teremtő
Tisza parton | van egy hajó | kikötve

c) *Ugrató* (- ∪ -, Creticus vagy Amphimaker) az előbbieket ellentéte, mert *ellenkező súlyt* ad az ütemnek.

Zenei kifejezése: Példa:

Juhász legény | búsan | űtra kél.

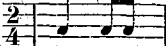
d) *Lengedi* (- ∪ ∪, Dactylus). Az ugratóval egyenlő nyomású, vele hát bizvást cserélhető. A dactylusról jegyezzük meg, hogy az gyakran előfordul népi dallaminkban, de nem $\frac{3}{4}$ ütemet képez, mint például a német zenében, hanem $\frac{2}{4}$ részt, nincs is *felütése* (Vorschlag) mint amott. A felütéssel biró dactylicus sor tehát, minő ez:

Ker- | temre sze- | liden az | este le- | száll . . .
Jár | számkive- | tetten az | árva fi- | ú . . .

német zenét képvisel, a minthogy ez alak onnan is kölcsönözött, míg a magyar, felütés nélkül, más rhythmust ad, péld.:

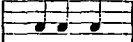
Á garád | ā garád | űresen jár.

Zenei kifejezése a német dactylusnak:

a magyaré:

e) *Lebegő* (∪ ∪ -, Anapaestus) többnyire a lengedivel összefordítva használtatik, mint a fönebbi példában, és itt:

 Nem anya- | től lettél, | Rózsafán | termettél stb.

Zenei kifejezése:

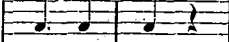
Megjegyzem itt, hogy némely zenész urak az ily anapaesticus kezdetét a sornak felütés (Vorschlag) gyanánt veszik, de hibásan. Magyar dallamban felütés nincs, anapaestus az, mire majd dactylus, majd fél spondeus következik és $\frac{1}{4}$ nyug, mint a föntebbi példában, és itt:

 Már ez ū- | tán | „ | csak azt vá- | rom | „ |
 Kocsi jő | jön | „ | értem há- | rom | „ |
 Kisütött | á | „ | nap a cse- | rén | „ |
 Busul a | cser- | „ | háti le- | gény | „ |

Így dalolja ezt a nép, így huzzák a csárdában, akár-hogy *vorschlagozzák* a hangversenyek hősei.

f) *Vánszorgó* (- - -, Molossus.) Ez leginkább sor végén áll, s tulajdonkép nem is egy, hanem két ütemet képez, nyuggal, mint:

 Magasan re- | pül a daru | szépen | szől. | „ |
 Még azt mondják | a kapások | nem lesz | bor c | „ |

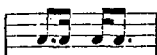
Zenei kifejezése tehát:

4. Négytagú ütem.

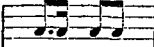
A négytagú ütemek közt legnagyobb szerepet játszik s a magyar dal eredeti jellegét teszi ama versláb, melyet Fogarasi *lengedezőnek* (Choriambus, - ∪ ∪ -) neve-

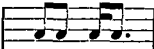
zett el. Minél több ily mérték foglal helyet négyes ütemeinkben, annál jobb. Maga a nép is olykor ösztön-szerűleg eltalálja a lengedezőt, mire elég példát idézhetnénk, mert így a szöveg jobban símul a dallamhoz. De oly vers, mely csupa lengedezőkből állna, mégsem lenne ment az egyhangúságtól. Azért e versláb is cserélhető részint *hasonló*, részint *ellenkező nyomatú* vagy súlyú ütemekkel.

Maga a choriambus zenében így fejeztetik ki:

Hasonló nyomatú ütemek azok, melyek a két középső szótagot rövidnek meghagyják, mint:

a) - ∪ ∪ ∪. Zenei kifejezése:

b) ∪ ∪ ∪ -. Zenei kifejezése:

Példa a lengedezőre:

Rég ^ˇvéri ^ˇmár | stb.

Az a) alatti ütemre:

Lész ^ˇé ^ˇneki | ^ˇmég ^ˇvalaha | jó napja.

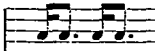
A b) alatti ütemre:

Āzt ^ˇis ^ˇādott | ^ˇmivel ^ˇā ^ˇbűt | ölje meg.

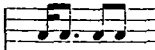
Ellenkező nyomatú vagy súlyú ütemek azok lesznek, melyek a két középső szótagot, vagy annak valamelyikét meghosszabbítják; jelesül:

a) $\cup - - \cup$; zenében:

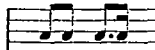
Péld. Kér̄ek az̄ én | subám alja stb.

b) $\cup - \cup -$; zenében:

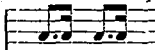
Péld. Tisza p̄rton̄ | van̄ egȳ hajó | stb.

c) $\cup - \cup \cup$; zenében:

Péld. Šzabadságom | be van zárva |

d) $\cup \cup - \cup$; zenében:

Péld. Ne szomorkodj | légy vig.

e) $- \cup - \cup$; zenében:

Péld. Fölfelē megy | borban stb.

Látjuk hát ezek közt a *dijambust* ($\cup - \cup -$) *ditrochaeust* ($- \cup - \cup$) is, ezeket is megszenvedi a magyar ütem, de nem úgy, hogy egész sor csupa szökő, vagy lejtő lábakon sántítson le, mert ennél mi sem volna szenvedhetlenebb; hanem csupán változtatásul a choriambus helyett. A többi (*a*, *c*, *d* alatti) lábak cifra neveit nincs miért felhordani. Hol kelljen pedig a *lengedezőt fölcserélni*: erre azt hiszem, állandó szabály nem lehet. Némelyek (mint Erdélyi) megkísérték a choriambus és felváltói helyét a dalsorban kimutatni: a szabály, mi így alkottak, áll egyik dalra, másakra nem; áll részben, de nem az egészben. Én, a mennyire népdalainkat ismerem, a

négyes ütemre nem adhatnék szorosb szabályt ennél: „lengedező, vagy vele hasonló nyomatú láb, a hol csak lehet; hol nem telik, ellenkező nyomatú, valamelyik a fenebbi *a—e* közül.“

De hisz ez annyi volna mint semmi mérték! fognak felkiáltani a „forma“ emberei. Épen nem. Ugyanazon szeszélyes változatosság nyilatkozik itt is, a mi főntebb a soroknál. Ám kisértse meg valaki népdalt írni tiszta szökő vagy lejtő (jambus, trochaeus) lábakon s azt épen úgy, mint a mérték kívánja, el is dalolni: türhetlen-egyhangúsággal gyötrendi a magyar fület. Ellenben a főntebbi ütemek czélszerű vegyítése, metszettel párosulva, oly rhythmust ad, mely hangzatosságban fölér bármely idegen formával s azon felül sajátunk, édes mienk.

Gyakran gondolkóztam, minő mértéket adhattak vissza azon dallamok, a melyek szerint régi hegedőseink az *epicai* költeményt éneklették. Egy része azoknak, kétségkívül megegyezett a mostan is divatos lyrai formákkal, mert ez utóbbiakat elég sűrűn felleljük a régi elbeszélő darabokban: de hogy éneklették, például, az *alexandrin sort*? Erre nézve egy régi dallam jut eszembe, mely, Gyöngyösi szövegére alkalmazva, hihetően ama korból ered, midőn még nálunk az *epicai* költeményt éneklették, mire kevésbé változatos, inkább recitativ jellemmel bíró, melodiája is mutatni látszik. E dallam következő mértékét adja a sándorversnek:

Keménynyel		csendesen		bállag pari		pájá,
Két sütés		sél jegyes		a jobbik pó		fája,
Oláhország		gi lő		mutatja for		mája,
Tajtékos zab		láját		rágdogálja		szája.

(A *Phoenixből*.)

Hasonlóképp vitéz Kádár István históriája, az utczán hegedülő koldúsok (egykori *hegedősök?*) szájában, e trivialis dallam mértékét tartotta fen:

̄ Főlemelē		Kádár		̄ szemeit az		̄ égre
Mondván: Uram		Jézus,		jövel segít-		ségre.

Vajha mielőbb birhatnók új kiadásban Tinódi dallamait, hogy azokból is a magyar, főleg *eposzi* versidomra valamit elvonhatnánk!

VII.

Hátra van még a stropha-szerkezetről mondanom valamit. Mert a rím tulajdonai közösek egyéb nemzetekkel s a mi eltérőt e részben költészetünk mutat, arról más helyen tettem egy szót.* De a vers-szak képződése nálunk oly eredeti, jellemző vonásokkal bir, hogy lehetetlen azokat észre nem venni, vagy fölismerni, elhallgatni. Itt is, mint a soroknál, elébb a *benső* rhythmusra kell figyelmeznünk, mert abból foly a *külső* idom.

Mi tehát a vers-szak *benső* rhythmusa általában? és mi különösen nálunk? A strophát némileg a folyóbeszéd körmondatával lehet párhuzamba tenni. Az is, ez is a rokon eszméket, együvé illő, egymást kiegészítő gondolatokat szedi össze, belőlük teljes, arányos, kerekded csoportozatot képezvén. De míg a periodus a gondolatot egymásba fűzi, egymáson átszövi: a vers-szak, épen ellenkezőleg, eszmét eszme után, sor sor

* „Valami az asszonánczról.“ Új m. Muzemum 1854.

után, állít, úgyhogy az első gondolat, a következő nélkül is, jóformán érthető legyen, bár nem viszont. Például Himfy e dalában minden sornál meg lehet állapodni, mindig értünk már *valamit*, a következő sor nélkül is:

Napok jőnek, napok mennek,
 De bűm csak nem távozik
 És az órák elröppennek,
 De sorsom nem változik;
 A volkánok kifáradnak,
 De nem az én tüzeim;
 Folyók, tavak kiapadnak,
 De nem az én könnyeim.
 Erdők, mezők felvidulnak,
 Csillagzatok megfordulnak,
 A szerencse forgandó:
 Csak inségem állandó.

Ez anti-periodicus szerkezet, e Chladni-féle külön csoportba rázkódása az összetartozó részeknek mint már főnebb is megjegyzém, a rhythmus természetéből folyó uralkodik a kötött beszéden, kezdve az egyes ütemektől, egész a stropháig, sőt az egész költeményen, a mennyiben nem szereti, ha az értelem egy szakból másba átnyúlik, vagy ha külön strophák oly prózai kötszókkal fűzetnek egybe, mint a körmondásokat kapcsolni szoktuk. Csupán egy körmondatos alakot ismerek, a mely halmozó természeténél fogva a rhythmussal összefér: a gondolatnak oly módon csoportulása (agglomeratio) ez, mint ama szónoki figurában történik, melyet *fel függesztés* (sustentatio) néven ismerünk, s mely, különben érthető részleteket halmozva fel, a teljes értelmet az utolsó mondatra bizza. Ily *költői* periodust gyakran találunk Kisfaludy Sándornál, — (bár, kivált újabb

regéiben, incisumokkal terhelt s így egészen prózai egészen rhythmus-ellenes körmondatoknak ad helyet), midőn értelmes részleteket halmoz ugyan: de a teljes megoldást az utolsó sorra hagyja; mint:

Nem, ki névért, dicsőségért
 Mássza Pindus bérceit,
 Vagy alacsony nyereségért
 Irja halom verseit;
De a ki, ha tűz lelkében
 Gondolatok virradnak,
 Vagy fölhevült kebelében
 Érzemények fakadnak,
Lantot ragad s mi érdeklí
 Kedvesinek eléneklí —
 Kiben a vers így terem
Az énnékem emberem.

Vehetni azonban észre, hogy itt is, ettől: *De a ki* . . . eddig: *Lantot ragad*, incisum lévén közbevetve, kissé periodicusabb, mint kellene.

Ha már most azon költeményinkre fordítunk figyelmet, melyek vagy egyenesen a néptől, vagy oly korban származtak, midőn még az idegen formák utánzása a nemzeti idomokat háttérbe nem szorította, úgy találjuk, hogy a magyar rhythmus itt is hű marad magához, s valamint a soroknál minden ütembe az összetartozó mondatrészt, úgy itt a vers-szak soraiban egy-egy, többnyire önálló gondolatot csoportosít s nehezen tűri az értelem átvitelét egyik sorból a másikba, *épen nem*, ha már a vers a rím visszafordultával, mintegy rá van ütve, be van fejezve. E beltulajdonából foly aztán a versszakok *külső* jellege, mely a *páros, hármás, négyes*, — *a visszatérő, a ráütő* rímekben nyilatkozik, mint ezt sorban látni fogjuk.

1. Páros rím. Minden strophaszerkezet közt leg-egyszerűbb az, mely a sorokat párosan rímezi egymás után. Oda törekedvén a népköltészet, hogy az értelemnek mielőbb teljességet adjon, nem fűzi hosszan gondolatját, hanem siet azt befejezni, mi külsőleg a második rím által történik. Ezért nem kaphatott lábra népdalainkban a váltogató, vagy *kereszt-rím*, mint a mely hosszabb elnyújtását a gondolatnak engedi meg; ha pedig a gondolat előbb befejeztetnék, mint a függőben hagyott rímnek társa visszafordulna: úgy nem lenne összhangzat külső és benső, gondolat és vers közt: az nem volna *vers*. Ily szerkezet például:

Zokoghat még egy betűcskét
 Belőlem a fájdalom;
 Ejthetek még egy könyűcskét
 Utánad szép angyalom.

eredeti népkölteményben fölötte ritka, miért? mert a két első sor befejezte az értelmet, de a fül még semmi verset nem érez, nem érez a nép egybehangzást forma és gondolat közt. Ha pedig a második sornál nem volna értelem, ez elnyújtottság ellenkeznek a magyar rhythmus természetével, s így a kereszt-rím sehogy sem kapós. Ámde azért népünk sem idegen a mesterséges szerkezettől, csakhogy kereszt-rím helyett *közép-rímekkel* szaggatja szét hosszabb sorait, s az egyszerű párversből 4—6-sorú strophákat, csinál, mint:

Zöld erdőben,	Zöld mezőben	Lakik egy madár,
Kék a szárnya,	Zöld a lába,	Jaj be szépen jár.

(6 sorú is lehet.)

vagy, hogy régi írókból idézzünk:

Kegyelmes Isten,	Kinek kezében	Életemet adtam!
Viseld gondomat,	Vezérlé útamat,	Meri csak rád maradtam.

(6 sor.) — (Balassa.)

Én angyalkám | Szép madárkám | Ime hozzád repültem
 Te kedvedre | Kezeidre | Mint a sólyom, megjöttem.
 (6. sor.) (Amade.)

Továbbá népdalokból:

A kisdéd pacsirta | Az eget basítja | Szárnyaival
 Ékesen hangicsál | Napsugáron sétál | Lábaival. (Régi dal.)
 Ha kimegyek. | Es kitérek | A szép ékes mezőre
 Minden füvek | Serkentenek | Világ megvetésére. (Régi dal.)
 Ritkán vagyón | Ki maradjon | Hív barátságban,
 Ki fent álljon | Le se szálljon | Az igazságban. (Népdal.)

Tehát az egy kereszt-rím helyett két közép-rím tétetik, úgyhogy a hosszabb sor minden caesurája önálló sorrá lesz, rímet kap. Mi a tisztán páros rímekből alakult stropha szerkezetét illeti, ebben jellemző az, hogy a versszak hosszabb sorokon kezdődik, mind rövidebbekkel váltva fel, s így kétségtelen népi alak Faludinál ez: Királyi mulatság stb. A kis tarka madár stb., melyek hosszabb sorokról mind rövidebbre mennek át; hasonlóan a Népd. I. kötet Vén leány panasza, s akárhány.

2. Három rím. A régiéknél használatos idom, mind tisztán, mind közép-rímekkel átszegdelvé, midőn aztán 9 sorossá lett. Nem hiszem pedig, hogy az olasz *terzina* utánzása hozta volna divatba, mert ennek váltogató rimeit utolérni épen nem igyekeznek, hanem siet a 3-ik rím ráütése által a gondolatot bezárni, míg terzinában a gondolat folyó marad mintegy. Dante például ilyformán alkalmazza:*

* Csakhogy mindig 11 szótaggal. Ez elszietett fordítás csupán a formáért van.

Az emberélet útjának felén
 Zordon sötét erdő közé jutottam,
 Mivel az igaz utat nem lelém;
 Mily kín ez erdőről beszélni ottan!
 Mily vad, kietlen az, bú s baj tele!
 Hogy rá gondolva is eliszonyodtam stb.

de a mieink egyszerűen illesztik a három sort, péld.:

Áldott szép pünkösdeknek gyönyörű ideje,
 Mindent egészséggel látogató ege,
 Hosszú úton járókat könnyebbítő szele. (Balassa.)

Hosszabb hármas sorok elszaggatása, középrímek által, hozta létre ama régi *kilenczest*, mely a XVI. és XVII. században annyira divatozott, de már dalainkban nem található:

Vitézek, | mi lehet | E széles | föld felett || Szebb dolog a | végeknél?
 Holott ki- | keletkor || A sok szép | madár szól || Melylyel ember |
 ugyan él?
 Mező jó | illatot || Az ég szép | harmatot || Ad, mely kedves- | mindennél.

Szinte hármas sor középrímmel:

Nálad kedves | És szerelmes | Az én beszédem stb.
 (Házások éneke.)

3. *A négyes rím.* Századokig használt ismeretes formája az elbeszélő költészetnek, majd egyenlő sorokkal, majd a negyediket (nibelungi módjára) meghosszabbítva. A magyar rhythmus azon kívánalma, hogy a gondolat sor végén befejeztessék, hozta létre e négyes koczogót, a bezárt gondolatot rímmel is minduntalan bezárva. A népnél, rím szűke miatt, kevésbé használatos, de hol szerét teheti, az is négy rímet fog össze, mint:

A baraczfá pirossal virágzik,
 A liliom késsel illatozik,
 Az én szívem búval harmatozik
 Mert éj nap csak hozzád öhajtozik. (Népdal.)

4. A visszatérő rím. Ez már, a mi kiválóan jellemzi a magyar strophát, akár a régi, akár a népkölteményeket tekintsük. Sajátsága abban áll, hogy páros rím után egy vagy több, szabad vagy rímelt sor következik, aztán az utósor visszatérő mintegy, az első rímnek megfelelően, mint:

Nem anyától lettél,
 Rózsafán termettél
 Piros pünkösdi napján (Ez szabad sor.)
 Hajnalban születted. (Visszatérő rím.)

Különböző pedig az úgynevezett ölelkező rímtől, mert ott egy magában hagyott rímre tér vissza; de itt páros rím az, mire visszaugrik. Az átugrott szabad sor helyett, még csinosabban egy középrimes, vagy két rövid állhat — néha több is, három, négy. Ily csinos forma már ez is:

Hortyogat kedvére róka a lyukában,
 Pihen az oroszlan sötét barlangjában:
 Kell nekem szenvednem, vég nélkül epednem, (középrím)
 Heves vármegyének mély árestomában. (Népd. I. 191. l.)

Régi költőinknél hosszabb versszak befejezése szinte gyakran történik ily módon, miből annak nemzeti jellemkétségtelen; mint:

a) Míg bennem a lélek
 Pihez, gyászban élek,
 Már többet
 Vig kedvet
 Nem is remélek. (Ányos.)

- b) Szép élet, vig élet,
Soha jobb nem lehet,
Hopp! hát jöjön katonának, (szabad)
Ilyent ki szeret. (Amade.)
- c) Fortuna szekerén okosan ülj,
Úgy forgasd tengelyét hogy ki ne dülj,
Ha szépen | vezetett,
Ha miben | kedvezett,
Meg ne örülj; (visszatérő rím)
Fortuna szekerén okosan ülj. (Faludi.)
- d) Szánja az úr- | isten | híveinek | romlását
Az ő fainak | leányinak | rablását;
Noha most | eltűri | De el nem szenvedí (középrím)
Nagy siralom | vallását.

Kétségkívül nemzeti alak, miről még inkább meggyőződhetünk, ha látjuk, hogy e templomi ének rhythmusa, strophája, nagyobb epikai költeményben is használatos volt, mint a XVI. századbéli „Jovenianus“ című eposznak (Toldy úr által idézett) végsorai mutatják:

Immár ha meg- | hallád || kérlek meg ne | csufoljad,
Az rút kevélységet || inkább te hátrahagyjad
Inkább ha | nagy pohárt || Az ének | mondónak
(Középrím nem telt.)

Jó boroddal | megtöltsed.
(Ez a visszatérő rím, felhangú, alhangúra.)

5. Ráütő rímnek mondom, midőn a *visszatérő*, mintegy elfeledve magát, nem a távolabbi, hanem a közelebbi párral rímez, azt még egyszer ráütvén. Ez is jellemző vonása népdalainknak, s nem ritka a régieknél. Péld.:

Jaj már nékem! gyilkos nyila,
Érzem mit tesz, tűz fáklyája,

Én szegény,
Én szegény,
Nem is lehet nagyobb kén (kín). (Amade.)

Tettem méltó érdemeket,
Túrtem halálos sebeket,
Ne nevéss,
Meg ne vess.
Hanem egyszer már szeress. (Amade.)

Ehhez hasonló ráütés az, midőn a rövidebb végsor egy hosszabbal, mely közvetlen előtte áll, rímez, mint Csokonainál e stropha: „Mégyek már engedd meg drága kincsem“ így záródik, népies fordulattal:

Hogy midőn | boldoggá | kezdtem len- | ni,
El kell men- | ni.

E ráütő sor legtöbb népdalainkban már csak *réja*, azaz egyes szó, indulatszó, kurjantás (mint: Csillagom, Igazán, hajaha stb.): mely a refrainhez hasonló annyiban, mert minden vers-szagnál ismétlődik, néha bizonyos sor végén. Ily pótló ütemek, sorok más népköltészetben is divatoznak; (mint a skót: *oh, jo, man* stb.) a művelt költő, tárgyszerint, mellőzheti, vagy alkalmazza.

Végül legyen szabad a magyar eposzi versformára egy szerény észrevételt tennem. Hogy a római hatos a nemzet nagy tömegénél sohasem leend népszerű, azt, úgy hiszem, mutogatni nem kell. A Zrínyi-négyes túlélte magát, a kettős alexandrin nagyon is egyszerű idom. Az idegen epikai főmák, mint az olasz *terzina* az *ottava* és *siciliai stanza*, a *Spencer-féle* angol versszak alkalmazása nemcsak azért bajos, mert nyelvünk

rímsegény, hanem és főleg azért, mert a magyar nemzeti rhythmus nem hajlandó a keresztrímekhez, s e külföldi stanzák épen úgy nem válhatnak népszerűvé, mint a hexameter. Ideje volna egy, a magyar rhythmuson alapuló eposzi versidomot találni föl: én a visszatérő rím sajátján építve, következő összerakását kísérlem meg az alexandrinnak, mely népünknel mégis legéposzibb sor:

A király ünnepét fogom énekelni,
 Midőn összegyűltek a dal fejedelmi,
 Fényes Visegrádon, Mátyás udvarában,
 Díjért, dicsőségért új versenyre kelni.
 Oh lantom, ha értél valamit korábban,
 Ha egy szikra lélek volt az asszu fában,
 Most, igazán, most kell magadért kitenned!
 Mert nem szabad nevét hiába fölvenned.

* * *

Ennyiben kívántam ezuttal a tanodai körök figyelmét is felhívni a magyar rhythmusra, melyet a klasszikai és nyugati formák mellett költészetünkben többé ignorálni nem lehet; részint azért, mert régibb verses maradványink idomához, majdnem a múlt század végéig, ily nyomozás adja a kellő kulcsot; részint, mert költészetünk legújabb irányát csak ily tanulmányok után méltányolhatjuk eléggé. Amaz általános panasz, mai költészetünk pongyolasága, formátlansága ellen jó részt el fog enyészni; ha a költeményekben nem azt keressük, a mi nincs, t. i. kölcsönvett idegen schemákat, hanem megtaláljuk, a mi van: nemzeti rhythmusunk — gyöngébb vagy teljesebb — hullámzását. Mert hogy e rhythmus az ódon és újabb idegen formákkal szemben, létezett s létezik,

az tény: minő-joggal? nem kevesebbel, úgy hiszem, mint a magyar zene és táncz. S ha valaki természetesen találja, hogy minden zenemód közül a magyar fül csak azt érzi teljesen, melynek ütemzése, hangmenete nemzeti jelleggel bír; ha nem: kárhoztatja a nemzeti táncz iránti előszeretetet, holott a magyar láb e tekintetben szintoly *alkalmas* a cosmopolitaságra, mint bármelyik fajé a tollatlan két lábú állatok közül: úgy nincs miért nyelvünk hajlékonysága s *alkalmas voltából* az idegen költői formák mellett védokokat meritnie, sem rosszalnia azon legújabb törekvést, mely több-kevesebb öntudattal működvén, magyar rhythmusnak a költészetben is vissza akarja adni a nemzet kára nélkül el sem idegeníthető jogait. Oly költemény, melynek teljes élvezhetése végett előbb még a hellén-római, vagy más idegen világba kell áthelyezkedni — bármennyi szépséggel bírjon különben — soha sem hathat igazán a nemzet egészére; mert a nagy többség épen azt, mi a verset verssé teszi, a rhythmust kénytelen nélkülözni, mi által a költemény zenei része rá nézve elveszett. Ez főképp a lyrában érezhető. Még nincs messze a kor, midőn legjobb költőink tiszta jambusai vagy trochaesai német zenére daloltattak; mert az idegen vers-idom idegen formát követelt a zeneszerzőtől. Lyránk a magyar zenétől teljesen megvala válva; voltak szépen *szavalható* dalaink, de ha melódiával akartuk őket párosítani, a dallam nem lőn magyar. E szakadást lyrai költészetünk s zenénk rhythmusa közt elenyészteni, a kettőt ismét természetes összhangzatba hozni, feladata az ifjabb költői nemzedéknek. Hogy még eddig teljesen sikerült példányokat s nagy számmal nem mutathatni föl, az nem az irány helyessége ellen, hanem csak a kezdet

nehézségéről tanúskodik. Hiszen ma már akármely gymnasiumi növendék könnyen és tisztán írja a trochaest: ki hinné, hogy alig fél századdal ezelőtt egy Kazinczy Ferencz panaszkodott, hogy bár füle a német trochaeus zöngelmét teljesen érzi, magyarban azt nem képes követni? Így vagyunk most nemzeti rhythmusunkkal: hosszú megszokás idegen schemákhoz idomításköltői nyelvünket; a ki tehát emeltebb hangon akart költeni, a nyelvvel együtt ama formáktól sem szabadulhatott, melyek közt a nyelv kifejlett, s így a magyar rhythmus nem látszott összeférni magasb szárnyalású költeménnyel. Ezért a költő, ha nemzeti rhythmust kísérle meg, a *népi* nyelvhez fordult, melyben ama rhythmus fentartotta magát, vagy a *régiek* őszérű nyelvéhez folyamodott, hol még a magyar vers-idom egészen otthonos vala. Innen az ily költemények népies, vagy őszérű jelleme az írónál, mint Horváth Ádám dalaiban („De mit töröm fejemet“ — „Vigan élem világom“), Kazinczynál („Fekete szemű szép hölgyecske“) s attól fogva körünkig. De remélem, nincs messze az idő, hogy a nemzeti rhythmus magasabb nyelvű költészettel is megfér; különösen lyránk betölti hivatását, ismét összhangzásba jó nemzeti zenénkkel, s léssen idomban s tartalmilag, testestül, lelkestül magyar.

II.

VALAMI AZ ASSZONÁNCZRÓL. *

Nem akarok szerecsent mosni; rossz versírók mindig voltak és lesznek a világon, következőkép honunkban is, — sőt itt felesebb számmal mint bárhol, nem lévén semmi vezérkönyv, mely a verscsinálásnak — legalább a külsőre vonatkozó — mesterségét tanítaná; semmi kritika, mely a mosdatlan körmökre rákoppantana, midőn a költészet tiszta kelyhéhez mernek nyúlni. De lehetetlen bosszankodás nélkül nézni, mily kevés gondot fordítanak a külalakra még oly verselők is, sőt kiváltkép az olyanok, kiknek eszme- és tartalom nélküli szóhalmazára bizony ráférne egy kis formai tisztaság, egy kis külső csín; hogy az ember mégis gyaníthatna valami okot, mi tántoríthattá meg ez vagy amaz szerkesztőt vagy kiadót, hogy e férczeletet Guttenberg isteni találmányának áldásaiban részesítse. Ha pedig az ember tapasztalja (miben elég módja van), hogy e rossz példa mint ragad alulról fölfelé, rosszakra jobbakra; akkor e bosszankodás még magasabb fokra hág. A „*veniam damus petimusque vicissim*“ -nek is meg van a maga határa, s ez nem eshetik a művészet korlátain kívül, különben oda jutnánk, ahol ahol most vagyunk. Mert hiszen pongyolaságban alább már nem süllyedhetünk; a mostani állapot valóságos botrány.

* Megjelent először a „Röpívek“ 10. számában, de a lap megszűnése miatt csak fele részben; másodszer egészen, az „Uj M. Múzeum“ 1854. folyamának I. kötetében (240—5).

Én itt egyebet mellőzve, s a rímet futólag érintve, csak az asszonánczról akarok egy pár szót elmondani.

Nyelvünk, a többi európai nyelvekkel összehasonlítva, rímekben igen szegény. Ennek okát abban vélem rejleni, hogy míg más európai nyelveknél az egyes szavak a szókötésben is megtartják eredeti alakjokat, a magyarnál utóragot vesznek fel. Már pedig rag ismétlésből rím nem ered; oly heterogen szó, mely ragjainkkal rímezne, történetesen kevés van: így nincs egyéb választás, mint vagy Gyöngyösi Istvánnal és követőivel „ának—ának“-ozni, vagy rím helyett asszonánczot is használni.

Asszonáncz, épen mint *rím*, idegen szó. A magyar nép, jöllehet (egy idő óta legalább) mindeniket használja, nem tudott nekik nevet adni: neki a vers, a nóta *rámegy*, *kímegy* s azzal beéri. Hogy valaha rím helyett a görögéhez hasonló mértéket használt, melyben choriambus láb volt a túlnyomó, arról csárdásaink s a nagyon régi „Lengyel László“-féle gyermekjátékok *dallamai* bizonyosságot tesznek. Ezen dallamokból gyönyörű sémákat lehet levonni; de ami most nem czélom.

Hogy az *asszonáncz* népünknel nem oly idegen mint neve, azt megmutatni könnyű. Midőn a fentebb körű költészetben még így rímelték: „*szemeink-füleink, apjával-bátyjával, súlyedeztek-tévedeztek*“ stb., s volt rím elég: akkor nevették a nép ügyetlenségét, hogy hasonló jó rímeket nem talál, hanem ilyenekre szorul dalaiban: *földet-töled, rakva-alma* stb. Pedig a népnek öntudatlanul jobb ízlése volt, mint ama rímelőkné: ő ragot ugyanazon raggal ritkán hangoztat, inkább vesz — olyan a milyen — asszonánczot. Például:

Ne szomorkodj, légy vig,
Nem lesz ez mindég így.

Húzd rá cigány, disznót adok,
Nem túrja fel az udvarod.

Igyunk, igyunk kivilágos viradtig,
Mégfizeti, aki reggelig alszik.

Vigyen el a sárga halál,
Takarítson szárnya alá.

Megjegyzésre méltó, hogy ez utóbbiban az asszonáncz a *sárga* és *szárnya* szókra is kiterjed.

Ha már azon avatottak, kik a honi költészet *nemzetivé* emelését tűzték nemes feladatokul, a rag ismétléséből származó — bár *látszatra* jóhangzású — rímek vagy inkább *nem-rímek* kiküszöbölése után, az által kívántak a rímszegény nyelven s magokon segíteni, hogy asszonánczokat vettek fel: igen helyesen cselekedtek. Helyesen, mondom, mert a magasabb költészetnek, ha nemzeti akar lenni, a népből kell kifejlődni: a nép pedig mint fönnebb érintém, az asszonánczot szintoly régen vagy talán régebben használja, mint a rímet. Csak ne feledjük, hogy a magasb költészet, a művelt író, azt, mit a néptől szabálytalan, hibáktól természetesen nem ment alakban vesz át, szabályozni, tisztogatni köteles. Ezért meg nem bocsátható azon írók (illetőleg ironczok) vétkes könnyelműsége, kik — tudatlanságból; erőtlenségből, restségből-e, vagy ama jelesbek hibáit tökéletlenül majmoló hegykeségből, mely pongyolaságában genie erőlködik lenni, meghatározni nem tudom, se a rím, se az asszonáncz törvényeit nem tisztelik, hanem gázolnak keresztül-kasul, a mint épen tolluk alá jó; kik így rimelnek: *körében-éjjelében, csillaga-sugára, fordült-pi-*

rült, *hajtja-tudja*, *panaszát-sóhajtását*, és ily asszonán-
czokat mernek használni: *időnek-véled*, *megfűlnak-utá-
lásabb*, *gyakran-atázom*, *veszt-eget* stb., milyeneket ezré-
vel lehetne felidézni a szépirodalmi lapok hasábjairól.
Hova visz — hova vitt ez bennünket? — ide s tova
a verset nem is kell írni, csak a prózát hosszabb s rü-
videbb sorokra szaggatni s ráfogni, hogy az vers. Ilye-
neket a nép soha sem dalolt, füle sem szenvedhetné
meg: annál nagyobb szégyen, hogy írók használják azo-
kat, írók, kik a költő nevet, ha a közönségtől meg nem
nyerik, önmagok ruházzák nagy szerényül magokra ver-
seikben!

Elmondom pár szóval az asszonáncz főszabályait,
nem a mint azokat talán más nemzetek poetikája meg-
határozza, hanem a mint én, nyelvünk természetéből s
a nép költészetéből magamnak elvontam.

Asszonánczban megkívántatik:

I. Hogy a *hangzók* ugyanazok legyenek.

Itt megjegyzendő:

Az asszonáncz végső szótagjában nyílt *e*-nek közép-
é nem felelhet.

Helyzet (positio) által hosszúvá lett, bár különben
rövid hangzónak szinte *olyan* hangzó felel meg. Például
nem *harmat* és *marad*, hanem *harmat-síralmad*.

II. Hogy a mássalhangzók rokonok legyenek (b-p,
c-sz, d-t, f-v, g-k, l-ly, m-n, n-ny, r-l, s-zs, z-sz, gy-ty,
dzs-cs).

És csakis az a *hibátlan* asszonáncz, melyekben *e*
szabály meg van tartva.

Kivételkép azonban *e* szabálytól legjobb költőink is
eltérnek néha. Ők ugyan az eltérésben is bizonyos határt
tartanak szem előtt: de az utánczók serege féktelenül

nyargal szanaszét — turba ruit, — s megelégszik asszonánczával, ha *ugyanazon* *alphabetumból* állíthatta azt ki.

Hogy ez eltérés „netovább“-jával tisztában lehessünk: figyelembe kell venni *egy*-tagú-e az asszonáncz vagy *több*-tagú, azaz *egy* szótagra terjed-e vagy *többre*.

Egy-tagú asszonáncznál a fönnbbi szabálytól eltérni nem lehet; legfőlebb annyi nézhető el, hogy a magában is helyzet (positio) által is hosszú hangzó után l, r, folyékony mássalhangzók kimaradjanak, pl. *cserélsz-ércz*; *jársz-ház*.

Két- vagy *több*-tagú asszonánczban:

A hangzók *ugyanazonsága* elengedhetetlen feltétel. Azonban kisebb vétség a-t o-val, nyílt e-t közép é-vel, közép é-t ő-vel hangoztatni, mint például e-t o-val.

Mássalhangzókat illetőleg:

Minél kevésbé rokonok az asszonáncz derekán lévő mássalhangzók, annál szigorúbban követelhető a végmássalhangzók közel rokonsága. Viszont:

Minél tökéletesebben egybehangzik az asszonáncz különben, annál *megbocsáthatóbb vétek* a végmássalhangzók nem rokonsága, vagy egyiknek elmaradása (mint *párját-várják*, *sárga halál-szárnya alá*).

Lássunk már néhány példát arra nézve, mi módon képezetnek az asszonánczok.

① Egytagú asszonáncznál mindig szabályszerűleg pl. *harcz-akarsz*, *arcz-rajz*, *vért-kérd*, *szem-hiszen* (közép é-vel), *mást-lásd*.

Megbocsátható hiba mindazáltal, ha végül egy *néma* és *sziszegő* mássalhangzó lévén, ezek fölcseréltetnek, péld. *aszt-siratsz*.

Ha l és r a sziszegő végbetű és a hosszú hangzó közül kimaradnak, pl. *érsz-kész*. Az l-nek d, t, előli kivételése által származó asszonáncz úgy tekinthető mint szabályos, pl. *hold-szót*, mert így is ejthetni ki: *hód-szót*.

II. Többtagú asszonánczoknál:

1. Az egész asszonáncz betűről-betűre egyezik, csupán a végmássalhangzó rokon, pl. *halom-falon*, *perecz-eresz*. Ez legjobb.

2. A vég-mássalhangzó rokon, a többiek részint ugyanazok, részint rokonok, pl. *harmat-síralmad*. Szinte jó.

3. A mássalhangzók általában csak rokonok, pl. *halad-nyarat*, *kormot-titkolnod*. Szabályos.

4. A vég-mássalhangzó rokon, a többiek részint rokonok, részint nem, pl. *kárban-csináltam*. Gyengébb, de nem szabálytalan.

5. Csupán a vég-mássalhangzó rokon, a többiek nem pl. *virradtig-alszik*. Erőtlen, de még ez is szabályos.

6. A vég-mássalhangzó nem rokon, de a többiek ugyanazok, pl. *párját-várják*, *honnat-vonnak*. Szabályellenes ugyan, de erős.

Meg kell jegyezni, hogy ily esetben a vég-mássalhangzó hasonfajú legyen (k, t, p; — b, g, d; — b, v; — l, n); pl. *nyaral-harap-arat*; *darab-farag-marad*; *egyéb-egy év*; stb.

Oly merész asszonánczot, midőn a vég-mássalhangzó még csak nem is hasonfajú, akkor nézhetünk el, ha különben az asszonáncz igen erős, s minél több szótagra terjed, pl.

Rég elhúzták az esteli *harangot*

Ki az, a ki még most is itt *barangol*.

Petőfinél. De az ilyet jobb egészen kerülni.

Nem rokon mássalhangzót használni végül, midőn az asszonáncz különben is gyarló, megbocsáthatatlan bűn. Az ilyen *huszárt-beosztják*, se rím, se asszonáncz; az egy sziszegő betű nem teszi azzá.

7. Erős asszonáncznál a vég-mássalhangzók egyike néha kimarad: pl. *sárga halál—szárnya alá*. Mindenestre szabályellenes, s legfőlebb az *l*, *ly* betűkre szorítkozhatik, melyek némely tájszólás szerint ki sem mondatnak.

8. A *hasonfajú* néma mássalhangzók fölcseréltetnek, pl. *adag-dagad, hitök-kiköt, légy víg-mindég így*. A jobbak közé tartozik.

9. A *hasonfajú* némák *rokonaira* cseréltetnek, pl. *hideg-sziget*. Eléggé jó.

10. Szereti az asszonáncz, ha a szó *kezdő tagja* ismételtetik, egészben vagy részben; pl. *vár-tam-vár-ban, halmán-hajtám*.

Elég legyen ennyi, újjmutatásul azoknak, kik asszonánczczal élnek, a nélkül, hogy szabályokra ügyelnének, s figyelem gerjesztésül az olvasó-közönség azon részénél, mely rímekhez vagy álrímekhez levén szokva, hiába keresi a *végző betűk* egyezését s talán ezt: *galand-alant* épen oly rímtelenségnek tartja, mint például ezt: *időnek-véled*, milyeneket, fájdalom! találni nem nehéz mostani belletristicánk lapjain.

